

บทที่ ๒

หลักการและวิธีการเผยแผ่พุทธธรรม

ในส่วนนี้จะ กล่าวถึงหลักการและวิธีการเผยแผ่พุทธธรรม ซึ่งครอบคลุม เทคนิค และรูปแบบวิธีการเผยแผ่ธรรมะของพระพุทธเจ้าและพุทธวิธีในการสอน จากพระไตรปิฎก และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งพุทธวิธีในการสื่อสารอันเป็นเทคนิคการสอน และลีลา การสอนของพระพุทธเจ้าโดยตรง ซึ่งจะได้นำเสนอตามลำดับดังนี้

๒.๑ ความหมายและความสำคัญของการเผยแผ่

๒.๒ พุทธวิธีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๒.๓ หลักการและแนวคิดเกี่ยวกับการเผยแผ่พุทธธรรม

๒.๔ กลยุทธ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๒.๕ ยุทธศาสตร์การเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๒.๖ คุณสมบัติของนักเผยแผ่ที่พึงประสงค์ตามแนวทางแห่งพุทธะ

๒.๑ ความหมายและความสำคัญของการเผยแผ่

๒.๑.๑ ความหมายของการเผยแผ่

การศึกษาความหมายของการเผยแผ่ ในเบื้องต้นควรพิจารณาความหมาย ตามลักษณะของการใช้คำก่อน เนื่องจากมีข้อสงสัยอยู่ว่า คำว่า “เผยแผ่” กับ “เผยแพร” นำไปใช้ ต่างกันอย่างไร พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้คำจำกัดความพร้อมทั้ง แสดงตัวอย่างการใช้คำทั้งสอง สรุปได้ดังนี้

คำว่า “เผย” เป็นคำกริยา หมายถึง ค่อยๆ ขยายออก, ค่อยๆ แยกออก เช่น เผยหน้าต่าง เมื่อใช้กับคำว่า “เผยแผ่” หมายถึง ทำให้ขยายออกไป, ขยายออกไป เช่น เผยแผ่พระศาสนา และหากใช้กับคำว่า “เผยแพร” หมายถึง โฆษณาให้แพร่หลาย เช่น เผยแพร่ความรู้^๑

^๑พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ อ้างถึงใน คณาจารย์มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ธรรมนิเทศ, (พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๔๗.

“แผ่” เป็นคำกริยา หมายถึง คลี่ขยายกระจายออกไปให้มีลักษณะแบนราบ หรือกว้างกว่าเดิม หรืออาการอื่น ๆ ที่คล้ายคลึงเช่นนั้น เช่น แผ่อำนาจเขต แผ่หาง มีตัวอย่างการใช้คำและความหมายของคำดังนี้^๒

แผ่ส่วนบุญ	= ให้
แผ่แจ้ง	= แสดงท่าทางท่วงที่เป็นขึ้นเชิง
แผ่ชาน	= ชิมซาบกระจายไปทั่ว
แผ่ตน	= อวดตน, แต่งตัวฟุ้งผาย
แผ่เผื่อ/เผื่อแผ่	= เจือจาน, ให้ประโยชน์แก่ผู้อื่นด้วยความโอบอ้อมอารี
แผ่เมตตา	= ปราบปรามให้ผู้อื่นมีความสุข

“แพร่” เป็นคำกริยา หมายถึง กระจายออกไป, แผ่ออกไป เช่น แพร่ข่าว แพร่เชื้อโรค มีตัวอย่างการใช้คำและความหมายของคำนี้ ดังนี้^๓

แพร่ข่าว	= กระจายข่าวออกไป
แพร่สะพัด	= กระจายไปทั่ว เช่น ข่าวแพร่สะพัดไปโดยเร็ว
แพร่หลาย	= กระจายข่าวออกไปให้มาก, ทั่วถึง เช่น รู้จักแพร่หลาย, ใช้กันแพร่หลาย

ตัวอย่าง เช่น การดำเนินงานด้านการประชาสัมพันธ์ การเผยแพร่ถือเป็นงานที่สำคัญส่วนหนึ่งของการประชาสัมพันธ์ เพราะเป็นงานด้านข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ บุคคล กลุ่มประชาชน หรือผลิตภัณฑ์ ซึ่งข่าวสารนั้นจะนำไปเผยแพร่ผ่านระบบการทำงานของสื่อสารมวลชน หรือ ช่องทางการสื่อสารที่มีขีดความสามารถในการแพร่กระจายสูง ผู้ปฏิบัติงานเพื่อเตรียมการและแจกจ่ายข้อมูลข่าวสารจึงเรียกว่า “นักเผยแพร่” (Publicist) นักทฤษฎีเผยแพร่เรียกคนที่ทำงานด้านประชาสัมพันธ์ว่า “หน่วยเชื่อม” (Linking agents) ส่วนนักสังคมวิทยาให้สมญานามนักประชาสัมพันธ์ว่า “ผู้ขยายพรมแดน” (Boundary spanners) เป็นต้น^๔

นักวิชาการศาสนาให้ทัศนะว่า “เผยแผ่” หมายถึง เปิดเผยสิ่งที่ถูกปกปิดอยู่ให้คนได้รู้ได้เห็น คือ การเปิดเผยสิ่งที่เดิมที่คนยังไม่เห็นให้ได้รู้ได้เห็นทั่วกัน และคำนี้มักใช้กับสิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น แผ่เมตตา แผ่ความสุข ช่วยเหลือเผื่อแผ่ ส่วนคำว่า “เผยแพร่” หมายถึง

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘.

^๔คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ธรรมนิเทศ, (พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๔๘.

การขยายหรือการกระจายไปในวงกว้าง คือ สิ่งนั้นไม่ได้ถูกปิดกั้น แต่อยู่ในขอบเขตจำกัด เมื่อต้องการจะขยายออกไปในวงกว้างก็ใช้คำว่าเผยแพร่ และคำนี้มักใช้กับสิ่งที่เป็นรูปธรรม เช่น แพร่ภาพ แพร่ข่าว แพร่เชื้อโรค

เมื่อพิจารณาตามนัยนี้ การเผยแผ่พุทธธรรม หรือการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คำว่า “เผยแผ่” จึงมุ่งไปที่เปิดเผยหลักธรรมให้ปรากฏแก่ชาวโลก โดยเริ่มจากการศึกษาหลักการ และวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นหน้าที่โดยตรงของพุทธบริษัท และเมื่อจะต้องทำหน้าที่เผยแผ่พุทธธรรมก็ควรดำเนินการภายใต้หลักการและวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงให้แนวทางไว้ ซึ่งสามารถศึกษาจากพระพุทธพจน์ที่ตรัสแก่พระอรหันตสาวก ๖๐ รูป ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ก่อนส่งไปประกาศพระศาสนา และควรศึกษาแนวทางการดำเนินการเผยแผ่เพิ่มเติมได้จากโอวาทปาติโมกข์ ที่ตรัสแสดงในที่ประชุมพระอรหันตสาวก ๑,๒๕๐ รูป ในวันเพ็ญเดือนมาฆะ ณ เวฬุวัน เมืองราชคฤห์^๕

ดังนั้น ความหมายของการเผยแผ่ จึงไม่ได้มีความหมายเพียงแค่จำกัดความตามลักษณะของคำศัพท์เท่านั้น หากแต่มีความหมายที่แฝงไว้ด้วยนัยแห่งการดำเนินงานที่ต้องอาศัยความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นพื้นฐาน ข้อพึงสังเกตก็คือ การที่พระพุทธเจ้าทรงส่งพระอรหันตสาวกยุคแรก ๖๐ รูป ออกไปเผยแผ่คำสอน และทรงย้าให้แยกย้ายกันไปรูปละทิศ เพราะทรงทราบว่าท่านเหล่านั้นเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ ปราศจากกิเลสเครื่องข่มใจให้ติด ไม่ยึดติดอยู่กับโลกียวิสัย สามารถทำงานด้วยความเสียสละอุทิศตนเพื่อประโยชน์สุขของมหาชนได้ พระองค์จึงทรงมอบภาระงานอันยิ่งใหญ่เช่นนี้ให้รับผิดชอบ

๒.๑.๒ ความสำคัญของการเผยแผ่

หลังจากตรัสรู้ธรรมแล้ว พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าธรรมที่พระองค์ตรัสรู้มีความลึกซึ้ง จึงมิได้มีพระทัยที่จะสั่งสอนธรรมนั้นแก่สัตว์ทั้งหลาย ครั้นต่อมา พระพรหมได้อาราธนาให้ทรงแสดงธรรม พระพุทธเจ้าทรงรับคำอาราธนานั้นโดยตรัสตอบว่า “สัตว์ทั้งหลายเหล่าใดจะฟัง จงปล่อยศรัทธามาเถิด เราได้เปิดประตูมตรธรรมแก่สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นแล้ว เพราะเราสำคัญว่าจะลำบากจึงมิได้แสดงธรรมที่ประณีตคล่องแคล่ว ในหมู่มนุษย์”^๖

ในการประกาศพระศาสนายุคแรก พระพุทธเจ้าทรงส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนาโดยตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก

^๕เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘.

^๖วิ.ม. (ไทย) ๔/๘/๑๒.

เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรม ที่มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายที่มีธุลีในดวงตาน้อยมีอยู่ ย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม”^๑

จากพระพุทฺธพจน์ดังกล่าว จะเห็นว่าการที่พระองค์ทรงแนะนำว่าอย่าไปทางเดียวกันสองรูป คือให้แยกกันไปคนละทาง ก็เพื่อให้ธรรมแพร่ไปในที่ต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ทรงเห็นว่าหากไม่มีการเผยแผ่ธรรม เวไนยสัตว์ที่มีธุลีในตาน้อยจะเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม ทรงเห็นว่าผู้ที่มีความสามารถรู้ธรรมเช่นเดียวกันกับพระองค์และพระสาวก พระพุทฺธพจน์นี้ จึงแสดงให้เห็นถึงพระมหากรุณาคุณที่ทรงมีแก่สัตว์ทั้งหลายและแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการเผยแผ่ธรรม

การตรัสรู้ของอรหันตสัมมาสัมโพธิญาณและการอุบัติขึ้นของพระพุทธศาสนาถือเป็นความสำคัญอย่างยิ่งใหญ่ ท่ามกลางสังคมของชาวชมพูทวีปที่มีการแบ่งแยกกันทั้งในเรื่องชนชั้นวรรณะและความคิดเห็น การประพฤติปฏิบัติตามความเชื่อถือของตน โดยไม่เกรงกลัวบาปอกุศล แม้จะมีกลุ่มคนบางกลุ่มแยกตัวออกไปจากสังคมเพื่อค้นหาโมกขธรรม ก็ตาม ส่วนหนึ่งก็เป็นเพียงการปฏิบัติบำเพ็ญเพื่อให้ตนเองได้รับพรจากพระผู้เป็นเจ้า และยังไม่มีบุคคลใดสามารถค้นพบธรรมเป็นเครื่องหลุดพ้นได้เลย

ความสำคัญของการเผยแผ่สามารถสรุปได้ ดังนี้

- ๑) เป็นการเปิดเผยพระสัทธรรมให้ปรากฏแก่ชาวโลก
- ๒) เป็นการชี้แนะแนวทางปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความหลุดพ้น
- ๓) เป็นการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์โดยไม่เลือกชั้นวรรณะ
- ๔) เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา
- ๕) เป็นการรักษาและสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา

^๑วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๓๒.

๒.๒ พุทธวิธีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในชมพูทวีปหรือประเทศอินเดียในสมัยพุทธกาล เป็นดินแดนที่มีความเจริญในด้านศาสนาและปรัชญาเป็นอย่างมาก เป็นยุคที่ชมพูทวีปเต็มไปด้วยนักปราชญ์ ศาสตรา เจ้าลัทธิต่าง ๆ เป็นอันมาก แต่ละท่านล้วนมีชื่อเสียง มีความสามารถ ผู้ที่มาเผชิญพระองค์ มีทั้งมาดีและมาร้าย มีทั้งที่แสหาความรู้ มาลองภูมิ และที่ต้องการมาข่มมาปราบ^๔

พระพุทธศาสนาได้อุบัติขึ้นมาในท่ามกลางแห่งเจ้าลัทธิเหล่านั้น ด้วยการตรัสรู้ อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณของพระพุทธเจ้า คุณพระองค์ได้จุดประทีปดวงใหญ่ให้สว่างไสวขึ้น ในระหว่างท่ามกลางแห่งดวงไฟเล็ก ๆ อีกมากมาย

หลังจากพระพุทธองค์ได้ตรัสรู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า และเสวยวิมุตติสุข เมื่อสัปดาห์ที่ ๗ ผ่านไป พระองค์เสด็จจารกรรมไม่รับราชยศณะ กลับไปยังต้นอชปาลนิโครธ ทรงคำนึงถึงการที่จะทรงแสดงธรรมโปรดประชาชน ในขั้นแรกพระองค์ทรงมีความขวนขวายน้อย เกิดความท้อในการที่จะแสดงธรรมโปรดสัตว์ เพราะทรงเห็นว่าธรรมที่ทรงค้นพบด้วยการตรัสรู้ นั้น เป็นสิ่งอันล้าลึก ยากแก่ผู้ที่ยังยึดติดในกามคุณจะรู้ได้ แต่ก็ทรงตระหนักในหลักความจริงว่า มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ทั้งปวง มนุษย์เป็นเวไนยสัตว์ คือ เป็นสัตว์ที่แนะนำสั่งสอนได้ แต่ถึงกระนั้นมนุษย์ก็ยังมีระดับของความแตกต่างในความพร้อมทางด้านสติปัญญา ความรู้ ความสามารถ และคำอาราธนาของท้าวสหัมบดีพรหมว่า “ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้สุดพระศาสดา จงแสดงธรรมเถิด สัตว์ที่มีสติในดวงตาน้อยที่มีอยู่ เมื่อไม่ได้ฟังธรรมย่อมเสื่อม แต่เมื่อได้ฟัง ธรรมจักเจริญ” พระองค์จึงได้ทรงพิจารณาเห็นสัตว์เปรียบเหมือนดอกบัว ๓ ประเภท^๕ คือ บัวใต้น้ำ บัวเสมอน้ำ และบัวเหนือน้ำ ที่มีความแตกต่างกัน จึงตรัสว่า “ประดุจแห่งพระนิพพาน ได้เปิดแล้วสำหรับผู้ใคร่ระดับ จงปล่อยศรัทธาเถิด”^๖

หลักการในการสื่อสารของพระพุทธเจ้านั้น เมื่อพระองค์มีพระประสงค์จะประกาศ เผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ประชาชน จำเป็นอยู่ อย่างไรก็ดีต้องล้มล้างความเชื่อเดิมที่เขาถืออยู่ ให้หมดสิ้นไปเสียก่อน แต่การที่จะเอาชนะลัทธิต่าง ๆ ที่ประชาชนมีความเชื่อฝังใจอยู่แล้ว มิใช่ทำได้ง่ายเลย จะต้องมียุทธวิธีหรือวิธีการที่แยบยลจึงจะสามารถให้คนเลิกนับถือลัทธิ อันเป็นความเชื่อเดิมของเขาแล้วให้เขามานับถือพระพุทธศาสนา นั้นหมายความว่าพระพุทธเจ้า จะต้องมียุทธวิธีที่เหนือกว่าเจ้าลัทธิทั้งหลายเหล่านั้น จึงจะสามารถเปลี่ยนแปลงแนวความคิดเดิม

^๔พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) , *พุทธวิธีในการสอน* , (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบัน บันลือธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๒.

^๕ตามนัยวรรคถามี ๔ เหล่า ตามนัยพระไตรปิฎกมีเพียง ๓ เหล่า.

^๖วิ. ม.(ไทย) ๔/๘/๑๒ -๑๔.

ของเขาได้ พระพุทธเจ้า ทรงเป็นผู้ชาญฉลาดในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เมื่อทรงเห็นว่า คำสอนส่วนใดพอที่จะประยุกต์เข้ากับกับความเชื่อเดิมของประชาชน ซึ่งเป็นส่วนที่ติดอยู่แล้ว พระองค์ก็จะอนุโลมตาม และบางส่วนก็ยังคงพร่องอยู่บ้าง ก็ทรงนำมาแก้ไขเพิ่มเติมให้ดีขึ้นกว่าเดิม หากส่วนใดที่เป็นการสอนให้คนหลงผิด หลงงมงาย ไร้สาระ พระองค์ก็จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงทั้งหมด พร้อมกันนั้นยังมีการเสนอหลักการแนวใหม่ที่ยังไม่เคยมีใครทำมาก่อน ให้ประชาชนได้ทราบ นั่นก็คือหลักแห่งอริยสัจ ๔ เป็นต้น

พระพุทธเจ้าทรงมีหลักการและวิธีการในการสื่อสารเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา อย่างดียิ่ง คือ ก่อนที่พระองค์จะทำการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนนั้น ได้เตรียมการถึง ๒ ครั้ง ครั้งแรกก่อนที่จะส่งพระอรหันต์สาวก ๖๐ รูป ไปช่วยประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนา ครั้งที่ ๒ เมื่อวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ หรือวันจาตุรงคสันนิบาต ที่พระอรหันต์สาวก ๑,๒๕๐ รูป มาประชุมพร้อมกันที่เวฬุวันมหาวิหาร แคว้นมคธ ในครั้งนั้นพระองค์ทรงประกาศหลักการ อันเป็นหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่เรียกว่าโอวาทปาติโมกข์ เพื่อให้พระสงฆ์สาวกนำไปเผยแผ่แก่ประชาชน

ในโอวาทปาติโมกข์นั้น พระองค์ทรงใช้สื่อบุคคลช่วยในการส่งสาร และทรงเน้นคุณสมบัติของผู้ส่งสารโดยประกาศหลักการว่า “ขันติคือความอดกลั้นเป็นตบะ อย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสพระนิพพานว่าเป็นยอด ผู้ทำร้ายผู้อื่นไม่จัดว่าเป็นบรรพชิต ผู้เบียดเบียนสัตว์อื่นไม่ชื่อว่าสมณะ ผู้เป็นสมณะไม่กล่าวร้ายผู้อื่น ไม่ทำร้ายผู้อื่น พึงสำรวมในปาติโมกข์ รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร และที่นั่งที่นอนอันเป็นสงัด ไม่พลุกพล่าน พึงละความชั่ว ประกอบความดี หมั่นประกอบความเพียรเพื่อชำระจิต”^{๑๑} วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ของพระองค์ จึงเริ่มมีขึ้นทั้งหลักการและหลักปฏิบัติ แตกต่างกันไปตามกาลเทศะ และบุคคลที่จะทรงสั่งสอน

พระราชมุนี (ประยูร ปยุตโต)^{๑๒} กล่าวว่า สิ่งที่เราควรทำความเข้าใจอีกอย่างหนึ่งได้แก่ ลักษณะงานสอนซึ่งแตกต่างกันตามประเภทวิชา อาจแยกได้เป็น ๒ ประเภท คือ วิชาประเภทชี้แจงข้อเท็จจริง เช่น ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ เป็นต้น การสอนวิชาประเภทนี้ หลักสำคัญอยู่ที่ทำให้เกิดความเข้าใจในข้อเท็จจริง การสอนจึงมุ่งเพียงหาวิธีการให้ผู้เรียนเข้าใจตามที่สอนให้เกิดพหุสัจจะจะเป็นส่วนใหญ่ ส่วนวิชาอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งเกี่ยวกับคุณค่า ในทางความประพฤติ โดยเฉพาะวิชาศีลธรรม และวิชาจริยธรรมทั่วไป การสอนที่จะได้ผลดี

^{๑๑} สุริย์ มีกิจผล, **พุทธประวัติ**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท คอมพิวเตอร์ จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐๘.

^{๑๒} พระราชมุนี (ประยูร ปยุตโต), **เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า**, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๑), หน้า ๖ – ๒๖.

นอกจากให้เกิดความเข้าใจแล้วจะต้องให้เกิดความรู้สึกมองเห็นคุณค่าความสำคัญ จนมีความเลื่อมใสศรัทธาที่จะนำไปประพฤติปฏิบัติด้วย สำหรับวิชาประเภทนี้ ผลสำเร็จอย่างหลัง เป็นสิ่งสำคัญมาก และมักทำได้ยากกว่าผลสำเร็จอย่างแรก เพราะต้องการคุณสมบัติของ องค์ประกอบในการสอนทุกส่วน นับตั้งแต่คุณสมบัติส่วนตัวของผู้สอนไปทีเดียว ยิ่งในงาน ประดิษฐานพระพุทธศาสนาที่จะให้คนจำนวนมากยอมรับด้วยแล้วก็ยิ่งเป็นเรื่องสำคัญมาก ฉะนั้น การพิจารณาเทคนิคและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า จึงเริ่มตั้งแต่คุณสมบัติของ ผู้สอน

๒.๒.๑ คุณสมบัติของผู้สอน หรือนักเผยแผ่

ผู้สอนหรือนักเผยแผ่ที่ดีต้องสร้างบุคลิกภาพที่น่าเคารพเลื่อมใสแก่ผู้ที่พบเห็น หรือผู้ฟัง จะเห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงมีพระลักษณะทั้งทางด้านความสง่างามแห่งพระวรกาย ทั้งงดงาม มีพระสุรเสียงที่โน้มน้าวจิตใจควรแก่ศรัทธาปสาทะทุกประการ ทรงมีพระมหา บุริสลักษณะ ๓๒ ประการ และอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ พระฉวีวรรณผุดผ่องดังทอง นำดู น่าเลื่อมใส ส่วนพระสุรเสียงก็ไพเราะ สุกภาพ สละสลวย แจ่มใส ชัดเจน นุ่มนวล ชวนฟัง กลมกล่อม ไม่พรวด ซึ่ง กังวานดุจเสียงพรหม สำเนียงใสไพเราะชวนกการเวก

พระพุทธศาสนาถือว่าผู้เผยแผ่กับผู้ฟัง หรือผู้สอนกับผู้เรียนนั้น มีความสัมพันธ์กันในฐานะกัลยาณมิตร นักเผยแผ่พุทธธรรมที่ดีจึงมีลักษณะคุณสมบัติซึ่งเป็นองค์ ของกัลยาณมิตร ดังนี้

๑) ปิโย เป็นที่รักเป็นที่พอใจ คือ เข้าถึงจิตใจ สร้างความรู้สึกสนิท สนม เป็นกันเอง ชวนให้ผู้ฟังอยากสนใจที่จะซักถาม

๒) กรุ เป็นที่เคารพ คือ มีความประพฤติเหมาะสมแก่ฐานะ ชวนให้เกิด ความอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้อย่างปลอดภัย

๓) ภาวนีโย เป็นที่ยกย่อง คือ มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริง และเป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ เป็นที่ยกย่องน่าเอาอย่าง ทำให้ผู้ฟังเกิดศรัทธาได้

๔) วตฺตา เป็นนักพูด โดยอาจจะเลือกใช้วิธีการเผยแผ่ในรูปแบบ ต่าง ๆ เพื่ออธิบายให้ผู้ฟังเข้าใจ

๕) วจนฺทโม เป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำใดถาม คำล่วงเกิน คำดักเตือน วิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ อดทนได้ ไม่เบื่อง่าย ไม่เสียอารมณ์ แม้บางครั้ง อาจถูกต่อต้านจากลัทธิภายนอกมาขัดขวางต่องานเผยแผ่

๖) **กมฺภีรญจ** **กถํ** **กตฺตา** เป็นผู้พูดคำที่ลึกซึ้งได้ ให้ผู้ฟังเข้าใจได้ง่าย นักเผยแผ่ที่ดีจะต้องมีความรู้ในศาสตร์หลาย ๆ อย่าง และต้องฉลาดในการเลือกใช้วิธีเผยแผ่แบบต่าง ๆ เพื่อให้เหมาะสมกับผู้ฟัง เพื่อให้เกิดศรัทธาและยอมปฏิบัติตาม

๗) **โน จญฺฐาเน นิโยชเย** ไม่ชักนำในอฐานะ ไม่ชักนำให้เดินผิดทาง ไปนอกพุทธดำรัส แต่ต้องรู้จักชักจูง แนะนำในทางที่ถูกที่ควร^{๓๓}

นอกจากนี้ **แสง จันทรงาม**^{๓๔} ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของนักเผยแผ่ที่ดี ดังนี้

- ๑) มีความกรุณาเป็นพื้นฐานของจิต
- ๒) ไม่ถือตัวหยิ่งโส
- ๓) มีความอดทน ใจเย็น
- ๔) มีความยุติธรรม ไม่เห็นแก่หน้า
- ๕) มีความรอบคอบ
- ๖) มีความประพฤตินำการพินิจ
- ๗) รู้จักภูมิสติปัญญาของผู้ฟัง

๒.๒.๒ จุดมุ่งหมายในการสอนของพระพุทธเจ้า

จุดมุ่งหมายในการสอนเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงคำนึงถึง เพราะจะนำไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ได้ โดยต้องมีเนื้อหาหรือเรื่องที่จะสอน มีตัวผู้เรียนหรือผู้ฟัง และวิธีการสอนครบถ้วนทุกอย่าง **พระราชวรมนี** ได้แยกเป็นข้อ ๆ ดังต่อไปนี้^{๓๕}

๑) ทรงสอนเพื่อให้ผู้ฟังได้รู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น

จุดมุ่งหมายข้อนี้หมายความว่า ทรงสอนให้รู้แจ้งเห็นจริงเฉพาะเท่าที่จำเป็นสำหรับสาวก รูปนั้น ๆ สิ่งใดที่ทรงรู้ แต่เห็นว่าไม่จำเป็นสำหรับผู้ฟังหรือผู้รับการสอน ก็จะไม่สอนสิ่งนั้น ทรงสอนให้รู้แจ้งเห็นจริงเฉพาะเท่าที่รู้และจำเป็นเท่านั้น เช่น ...พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ สีสพาวน เมืองโกสัมพี ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงหยิบใบประคูลาย ๒ – ๓ ใบ ขึ้นมาแล้วรับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมา ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความหมายนั้นว่าอย่างไร ใบประคูลาย ๒-๓ ใบ ที่เราหยิบขึ้นมา กับใบไม้ที่อยู่บนต้น อย่างไหนมากกว่ากัน” ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลาย กราบทูลว่า “ใบไม้ที่อยู่บนต้นไม้นั้นแหละมากกว่าใบประคูลาย ๒-๓ ใบ ที่พระองค์หยิบขึ้นมามีเพียงเล็กน้อย พระพุทธเจ้าข้า”

^{๓๓}อ. สุตตก. (ไทย) ๒๓ / ๓๓ / ๕๖.

^{๓๔}แสง จันทรงาม, **วิธีสอนของพระพุทธเจ้า**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ กมลการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๒๔ - ๓๐.

^{๓๕}พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), **เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า**, หน้า ๒๖ - ๓๐.

พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่เราารู้แล้ว แต่มิได้บอกเธอทั้งหลาย ก็มีมากเหมือนกัน เพราะเหตุไร เราจึงมิได้บอก เพราะสิ่งนั้น ไม่มีประโยชน์ ไม่ใช่จุดเริ่มต้นแห่งพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย ไม่เป็นไปเพื่อคลายความกำหนัด ไม่เป็นไปเพื่อดับทุกข์ ไม่เป็นไปเพื่อสงบระงับ ไม่เป็นไปเพื่อรู้ยิ่ง ไม่เป็นไปเพื่อตรัสรู้ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน เพราะเหตุนั้น เราจึงมิได้บอก สิ่งอะไรเล่าที่เราบอกแล้ว คือ เราได้บอกว่า นี่ทุกข์ นี่ทุกข์สมุทัย นี่ทุกข์นิโรธ นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา เพราะเหตุไร เราจึงบอก เพราะสิ่งนี้มีประโยชน์ เป็นจุดเริ่มต้นแห่งพรหมจรรย์ เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายความกำหนัด เพื่อดับทุกข์ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน เพราะเหตุนี้ เราจึงบอกภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ เธอพึงทำความเพียรเพื่อรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่ทุกข์สมุทัย นี่ทุกข์นิโรธ นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา”^{๖๖}

๒) ทรงสอนเพื่อให้ผู้ฟังเห็นจริงได้ ทรงแสดงธรรมอย่างมีเหตุผลที่ผู้ฟังพอตรองตามให้เห็นด้วยตนเอง เช่น พระองค์ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย แม้ว่าภิกษุ จะพึงจับชายสังฆาฏิของเราติดตามรอยเท้าเรา ติดตามไปข้างหลัง แต่ภิกษุนั้นมีความละโมภกำหนดยินดียอย่างแรงกล้าในกาม มีจิตพยาบาท กิเลสประทุษร้าย หลงลืมสติไม่รู้ตัว มีจิตไม่ตั้งมั่น กระสับกระส่าย ไม่สำรวมในอินทรีย์ แท้จริงแล้วภิกษุนั้นก็ยังชื่อว่าอยู่ห่างไกลเรา เราก็ห่างไกลภิกษุนั้น นั่นเป็นเพราะเหตุไร เพราะภิกษุนั้นยังไม่เห็นธรรม เมื่อไม่เห็นธรรม ชื่อว่าไม่เห็นเรา

๓) ทรงสอนเพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามสมควร ทรงแสดงธรรมมีคุณเป็นมหัศจรรย์ สามารถยังผู้ปฏิบัติตามให้ ได้รับผลตามสมควรแก่กำลังแห่งการปฏิบัติของตน เช่น ในปรินิพพานสูตร เมื่อจวนจะเสด็จดับขันธ ปรินิพพาน ทอดพระเนตรเห็นมหาชนนำเครื่องสักการะเป็นอันมากมาบูชา พระจึงตรัสกับพระอานนท์ว่า “การทำการบูชาอย่างนั้น ไม่ชื่อว่าบูชาพระองค์ด้วยการบูชาอย่างยิ่ง แต่ผู้ใด จะเป็นภิกษุภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาที่ตามปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ผู้นั้นแหละชื่อว่าบูชาพระองค์ด้วยการบูชาอย่างยิ่ง ” เมื่อพระตถาคตเจ้าทรงปลงพระชนมสังขารว่าอีก ๔ เดือนข้างหน้าพระองค์จะปรินิพพาน ภิกษุหลายพันรูปเที่ยวแวดล้อมพระองค์อยู่ ประจักษ์กันว่า พวกเราจะทำอะไรหนอ? ภิกษุรูปหนึ่งชื่อธรรมารามไม่เข้าร่วมกลุ่มกับภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุทั้งหลายถามถึงความรู้สึกเกี่ยวกับการปรินิพพานของพระศาสดา ท่านมิได้ให้คำตอบแต่ประการใด แต่คิดว่า อีก ๔ เดือนข้างหน้าพระศาสดาจักปรินิพพานแล้ว เราเป็นผู้ที่ยังมีราคะอยู่ เราจะพยายามเพื่อบรรลุพระอรหัตผล ในช่วงเวลาที่พระศาสดายังทรงพระชนมอยู่นั้นเอง เพื่อเป็นการบูชาพระองค์ คิดดังนี้แล้ว

^{๖๖} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๑๐๑ /๖๑๓.

ท่าน ก็เป็นผู้เดียวเท่านั้นในอริยาบถต่าง ๆ นึกคิดระลึกถึงธรรมที่พระศาสดาทรงแสดงอยู่ตลอดเวลา ไม่คลุกคลีด้วยภิกษุหลายรูป อยู่รูปเดียวในที่สงัด ภิกษุทั้งหลายจึงกราบทูลพระศาสดาว่า “พระธรรมารามมิได้มีความเชื่อใจในพระองค์เลย ” พระพุทธเจ้าให้เรียกพระธรรมารามเข้าเฝ้า ตรัสถามถึงเหตุการณ์กระทำเช่นนั้น เมื่อทรงทราบเหตุผลแล้วก็ทรงอนุโมทนาสาธุการว่า “ดีแล้ว ๆ ผู้ที่มีความรัก เคารพในเรา จงประพฤติอย่างธรรมารามเถิด ภิกษุทั้งหลาย ผู้ที่บูชาเรา ด้วยของหอม ระเบียบดอกไม้ หาชื้อว่าบูชาเราจริงไม่ ส่วนผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม จึงชื่อว่า บูชาเราอย่างแท้จริง”^{๑๗}

๒.๒.๓ หลักการสอนของพระพุทธเจ้า

พระพุทธองค์ได้ตรัสองค์แห่งธรรมกถึกไว้ว่า “อานนทการแสดงธรรมให้คนอื่นฟัง มิใช่สิ่งที่กระทำได้ง่าย ผู้แสดงธรรมแก่คนอื่น ฟังตั้งธรรม ๕ อย่างไว้ในใจ ” คือ

- ๑) เราจักกล่าวไปตามลำดับ
- ๒) เราจักกล่าวยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจ
- ๓) เราจักแสดงด้วยอาศัยความเมตตา
- ๔) เราจักแสดงโดยไม่เห็นแก่อามิส
- ๕) เราจักแสดงไปโดยไม่กระทบตนและคนอื่น^{๑๘}

ในการแสดงธรรมนั้น ผู้ที่เป็นนักเผยแผ่จะกล่าว หรือแสดงธรรมต้องยึดหลักการสอน ๕ ประการดังกล่าวแก่ผู้ฟัง ซึ่งมีอยู่ ๔ ประเภท ตามระดับสติปัญญา กล่าวคือ

- ๑) อุคฆฏัตถุญญ ผู้สามารถรู้ได้อย่างฉับพลัน เพียงแต่ยกหัวข้อขึ้นแสดงก็อาจรู้ได้ทันที
- ๒) วิปจิตถุญญ ผู้สามารถรู้ได้เมื่ออธิบายความอย่างละเอียดแล้วซักถามทบทวน
- ๓) เนยยะ ผู้สามารถเข้าใจได้ เมื่ออธิบายความอย่างละเอียดแล้วซักถามทบทวน
- ๔) ปทปรมะ ผู้ไม่สามารถเข้าใจอะไรที่ลึกซึ้ง และมีความเห็นผิดอย่างรุนแรง

^{๑๗}พระมหาบุญเลิศ ฐมฺมทสฺสี, “ศึกษาวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชาวิทยาลัย (หลวงพ่อคุณ ปรีสุทฺธฺโธ)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ - ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕-๑๖.

^{๑๘}อง. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๕/๒๖๓.

๒.๒.๔ ลีลาการสอนของพระพุทธเจ้า

การสอนของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้งมีคุณลักษณะ ซึ่งเรียกได้ว่า เป็นลีลาในการสอนมี ๔ ประการ คือ

๑) สันทัสสนา อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง เหมือนจูงมือไปดูให้เห็นกับตา

๒) สมาทปนา ชักจูงใจให้เห็นจริงด้วย การชวนให้คล้อยตามจนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ

๓) สมุตเตชนา เร้าใจให้แก่วก้า บังเกิดกำลังใจ ปลุกใจให้มีอุตสาหะ แข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จ อดทนต่อความเหนื่อยยาก

๔) สัมปหังสนา ชโลมใจให้เข้มแข็ง ร่าเริง เบิกบาน ไม่เบื่อ และเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะเห็นประโยชน์ในการปฏิบัติ

๒.๒.๕ วิธีสอนของพระพุทธเจ้า

การสอนคนแม้ในเรื่องเดียวกัน ก็ต้องมีรูปแบบในการสอนหลายๆ แบบ จึงจะประสบความสำเร็จตามต้องการ เพราะคนฟังมีหลายประเภท ต่างจิตต่างความคิด สนใจเรื่องที่ตนพอใจ พระพุทธองค์เองเมื่อสอน ก็ทรงนำเอาการสอนแบบต่างๆ มาสอนตามความเหมาะสม แบบการสอนเหล่านี้ คือ

๑) แบบสาธักจณา หรือสนทนา เป็นวิธีที่ทรงใช้บ่อยที่สุด เพราะผู้ฟังได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น ทำให้การเรียนการสอนมีความสนุกสนาน ไม่รู้สีกว่าตนกำลังเรียนหรือกำลังถูกสอน แต่กำลังรู้สึกว่าคุณครูสนทนาปราศรัยกับพระพุทธเจ้าอย่างสนุกสนานในการสนทนานั้น พระองค์ทรงทำหน้าที่นำสนทนา คือ ทำหน้าที่ในการโยนคำถามให้ขบคิดแล้วด้อนเข้าจุดสรุป อันเป็นประเด็นที่ต้องการ เช่น ทรงสนทนากับพระโสณโกฬิวิสะ ผู้บำเพ็ญเพียรอย่างหนักในป่าสี่วัน เคนจกรมจนเท้าแตกทั้งสองข้าง แต่ก็ไม่บรรลุผลที่ต้องการ จึงคิดจะลาสิกขาไปเป็นผู้ครองเรือน

พระพุทธเจ้า : โสณะ เธอเกิดความคิดเช่นนั้นจริงหรือ ?

โสณะ : ถูกแล้ว พระเจ้าข้า

พระพุทธเจ้า : เธอคิดอย่างไรเวลาสายพิษของเธอดึงเกินไป
หย้อนเกินไป เสียงสายพิษของเธอไพเราะ
กระนั้นหรือ

โสณะ : หามิได้ พระเจ้าข้า

พระพุทธเจ้า : แต่คราวใดสายพินของเธอก็ไม่ดึงเกินไป ไม่หย่อนเกินไป ตั้งอยู่ในระดับพอดี เสี่ยงพินของเธอไปเพราะใช้การได้ใช่ไหม

โสณะ : ถูกแล้ว พระเจ้าข้า

วิธีการสนทนานี้ พระพุทธองค์ทรงส่งเสริมให้พระสาวกใช้กัน ดังทรงยกย่องว่า “การสนทนาธรรมตามกาลเป็นอุดมมงคล” และจะมีศาลาเป็นที่นั่งสนทนาธรรมของพระภิกษุสงฆ์ทุกฝ่าย เมื่อไม่สามารถตกลงกันได้ในเรื่อง พระองค์ก็จะเสด็จมาเอง^{๑๕}

๒) แบบบรรยาย จะทรงใช้เสมอในที่ประชุม ส่วนมากจะเป็นโอกาสที่มีผู้ฟังจำนวนมาก ๆ ดังที่ทรงแสดงพระธรรมเทศนาในเขตวันมหาวิหาร ในช่วงบ่ายของทุกวัน และที่น่าสังเกตคือ ผู้ฟังมักจะมีความรู้ หรือมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องนั้นในขั้นพื้นฐานมาบ้างแล้ว ดังเช่นแสดงแก่ปัญจวัคคีย์ ครั้งแรกทรงใช้วิธีการบรรยาย บรรยายถึงความล้มเหลวของการทรมานร่างกาย กับความหมกมุ่นในกาม แล้วชี้ทางสายกลาง คือ มรรค ๘ และอริยสัจ ๔ เพราะสามารถชี้แจงเหตุผลได้อย่างละเอียด

๓) แบบตอบปัญหา ในการตอบปัญหาพระองค์ทรงสอนให้พิจารณาคุณลักษณะของปัญหาและใช้วิธีตอบให้เหมาะสม ผู้ถามอาจถามด้วยวัตถุประสงค์ต่าง ๆ กัน บางคนถามเพื่อให้ตอบคำถามในเรื่องที่สงสัยมานาน บางคนถามเพื่อลองภูมิ บางคนถามเพื่อข่มหรือปราบให้ผู้ตอบอับอาย บางคนถามเพื่อเทียบเคียงกับความเชื่อ หรือหลักคำสอนในลัทธิศาสนาของตน พระองค์ตรัสว่า “การตอบปัญหาใด ๆ ต้องดูลักษณะปัญหาและเลือกวิธีตอบให้ถูกต้องเหมาะสม” จึงทรงจำแนกวิธีตอบปัญหาไว้ ๔ ประเภท^{๑๖} คือ

(๑) เอกังสพยาकरणียปัญหา ปัญหาบางอย่างต้องตอบตรงไปตรงมา ตอบแบบตายตัวไม่มีเงื่อนไข เช่น ถามว่า จักขุเป็นอนิจจังหรือ ฟังตอบไปทีเดียวว่าถูกแล้ว

(๒) ปฏิจฺจุจฺญาพยาकरणียปัญหา ปัญหาที่ฟังย้อนถามแล้วจึงแก้ เช่น โสณะก็เหมือนจักขุ ฟังย้อนถามว่า ที่ถามหมายถึงแง่ไหน ถ้าบอกว่า ในแง่เป็นเครื่องมอง ฟังตอบว่าไม่เหมือนกัน ถ้าถามว่า ในแง่อนิจจัง จึงควรตอบรับว่า เหมือนกัน

^{๑๕}เสฐียรพงษ์ วรรณปก, พุทธวิธีการสอนจากพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร : เพชรรุ่งการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๕๔.

^{๑๖}ที. ปา. (ไทย) ๑๑ / ๓๑๒ / ๒๕๑.

(๓) **วิภาษพยากรณ์ปัญหา** ปัญหาที่ต้องแยกตอบเป็นประเด็น เป็นเรื่อง ๆ เช่น พระพุทธองค์ทรงติเตียนตบะใช้หรือไม่ อย่ารีบตอบว่าใช่หรือไม่ใช่ เพราะมีส่วนที่ผิด ต้องแยกตอบว่า ทรงติเตียนตบะที่ทรมานตนเอง แต่ทรงสรรเสริญความอดกลั้นว่าเป็นยอดแห่งตบะ เป็นต้น

(๔) **อุปนัยปัญหา** ปัญหาบางอย่างต้องตัดบทไป ไม่ตอบหรือยับยั้งเสีย เพราะถ้าตอบไปจะเป็นปัญหาที่ทำให้เกิดความทะเลาะ ตอบไปแล้วไม่ทำให้เกิดประโยชน์ เช่น ศาสดานั้นสอนอย่างนั้น ศาสดานี้สอนอย่างนี้ อยากทราบว่าคำสอนของใครถูก คำสอนของใครผิด พระองค์มักจะตัดบทว่า เรื่องนั้นจงพักไว้ก่อน เราเถาคะจะแสดงธรรมให้ฟัง นี่คือวิธีพักปัญหาของพระองค์

๔) **แบบวางกฎข้อบังคับ** โดยใช้วิธีการกำหนดหลักเกณฑ์ กฎ และข้อบังคับ ให้สาวกหรือสงฆ์ปฏิบัติ หรือยึดถือด้วยความเห็นชอบพร้อมกัน เช่น เมื่อเกิดเรื่องที่เสียหายขึ้นหรือภิกษุที่ทำความผิดทำความเสียหายมาสู่หมู่สงฆ์ ก็ทรงบัญญัติพระวินัย โดยความเห็นชอบของสงฆ์

๒.๒.๖ เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงเป็นแบบอย่างของผู้ที่มีเทคนิควิธีสอนที่หลากหลาย ทรงสอนแบบทำนามธรรมให้เป็นรูปธรรม หรือจากง่ายไปหายาก ธรรมะเป็นเรื่องที่มีเนื้อหาลึกซึ้ง ยากที่จะเข้าใจ โดยเฉพาะธรรมะขั้นสูง เพราะพระองค์ทรงใช้เทคนิควิธีต่อไปนี้

๑) **การยกอุทาหรณ์และการเล่านิทานประกอบ** ทรงยกตัวอย่างประกอบคำอธิบาย และการเล่านิทานประกอบ ช่วยให้เข้าใจความได้ง่ายและชัดเจน ดังเช่นเรื่องที่พราหมณ์ทะเลาะกัน ยึดความเห็นของตนเท่านั้นว่าถูก พระพุทธองค์ทรงทราบแล้วจึงตรัสว่า ผู้ที่รู้เห็นอะไรแหม่มเดียว ไม่แคล้วที่จะทะเลาะกัน คุณคนตาบอดคลำช้าง แล้วเล่าเรื่องคนตาบอด ๕ คนให้ฟัง เป็นต้น

๒) **การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา** ทำให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยาก ปรากฏความหมายเด่นชัดออกมาและเข้าใจง่ายขึ้น เช่น ตรัสสอนราหุลว่า ราหุลเห็นน้ำที่เราเหลืไว้ ในภาชนะหนึ่งไหม? ราหุลตอบว่า เห็นพระเจ้าข้า ตรัสต่อไปว่า คุณก่อนราหุล คนที่พูดเท็จทั้งที่รู้ มีคุณความดีเหลืออยู่น้อย คุณน้ำในภาชนะนี้แหละ ตรัสแล้วทรงเทน้ำที่เหลือนั้นทิ้ง เป็นต้น

๓) การใช้อุปกรณ์หรือสื่อการสอน พระองค์ทรงใช้สื่อที่อยู่ใกล้ตัวมาสอน เช่น ขณะที่เดินไปในป่าแห่งหนึ่ง มีพระสงฆ์หมู่ใหญ่ตามเสด็จ พระองค์ทรงหยิบใบไม้ขึ้นมากำหนึ่ง แล้วตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า เห็นใบไม้ในมือตาคดไหม เห็นพระเจ้าข้า พระสงฆ์ตอบพร้อมกัน นี่คือการใช้สื่อใกล้ตัวในการสอน

๔) การทำเป็นตัวอย่าง เฉพาะในทางจริยธรรม คือ การทำเป็นตัวอย่าง เช่น ทรงพยาบาลภิกษุไข้ และตรัสตอนหนึ่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่มีบิดามารดา ผู้ใดเล่าจะพยาบาลพวกเธอ ถ้าพวกเธอไม่พยาบาลกันเอง ใครเล่าจะพยาบาล ผู้ใดจะพึงอุปัฏฐากเรา ขอให้ผู้นั้นพยาบาลภิกษุผู้อาพาธเถิด”^{๒๑}

๕) การเล่นภาษา เล่นคำ และใช้คำในความหมายใหม่ ซึ่งเป็นเรื่องของความสามารถในการใช้ภาษาผสมกับปฏิภาณ เช่น กรณีของเวรัญชพราหมณ์ เป็นตัวอย่าง

๖) อุบายการเลือกคน และการปฏิบัติรายบุคคล การเลือกคนเป็นอุบายอันสำคัญการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้แก่ การเริ่มต้นที่บุคคลซึ่งเป็นประมุขหรือหัวหน้าของชุมชนนั้น ๆ

๗) การรู้จักจังหวะและโอกาส ผู้สอนต้องรู้จักใช้จังหวะและโอกาสให้เป็นประโยชน์ในการสอนธรรมะอย่างได้ผล

๘) ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ ถ้าผู้สอนสอนอย่างไม่มียึดติด ตัดค้นหา มานะ ทิฐิเสียให้น้อยที่สุด ก็จะมุ่งไปยังผลสำเร็จในการเรียนรู้เป็นสำคัญ

๙) การลงโทษและการให้รางวัล การลงโทษในที่นี้ คือ การลงโทษตนเองซึ่งมีทั้งทางธรรมและทางวินัยอยู่แล้ว มีบทบัญญัติความประพฤติอยู่แล้ว การให้รางวัล คือ การแสดงธรรมไม่กระทบกระทั่ง ไม่รุกรานใคร เป็นต้น

๑๐) กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ปัญหาเฉพาะหน้า เป็นเรื่อง ที่เกิดขึ้นต่างครั้งต่างคราว ย่อมมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปไม่มีที่สิ้นสุด การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าย่อมต้องอาศัยปฏิภาณ คือความสามารถในการประยुคต์หลักการ วิธีการ และเทคนิควิธีการต่าง ๆ มาใช้ให้เหมาะสมเป็นเรื่องเฉพาะคราวไป

วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้านั้นเป็นต้นตำหรับหลักการ นิเทศศาสตร์กล่าวคือ จะทรงตั้งจุดมุ่งหมายในการสอนว่าทรงกำหนดจุดมุ่งหมายแต่ละครั้งเพื่ออะไร แล้วก็ทรงเตรียมเนื้อหาหรือเรื่องที่จะสอนไปตามลำดับความยากง่ายไปพร้อม ๆ กัน

^{๒๑}วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๔๐ , และ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, พุทธวิธีการสอนจากพระไตรปิฎก , หน้า ๕๕ - ๖๐.

และทรงคำนึงถึงตัวผู้รับการสอนหรือผู้รับสารด้วยว่า เขาจะสามารถเข้าใจและจะนำไปใช้ประโยชน์อย่างไร ซึ่งจะทำให้เกิดความรู้สึกลอยอยากเรียนรู้ และสนใจเอาใจใส่มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะเทคนิค และวิธีสอนก็ทรงมีไว้หลายรูปแบบ และวิธีการดังกล่าวก็ทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าในขณะนั้น มีบุคคลทุกชั้นวรรณะเลื่อมใสศรัทธา จนทำให้เกิดการอุปสมบทตาม และสามารถบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์เป็นจำนวนมาก ดังที่ปรากฏในพุทธประวัติ ถึงแม้บางคนจะมีได้อุปสมบท ก็ตาม แต่ก็ได้น้อมนำหลักพุทธธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิตที่สงบสุขทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน และสังคม ทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองทั้งฝ่ายอาณาจักรและศาสนจักรมาโดยตลอด

๒.๒.๗ บทบาทและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสาวก

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้แพร่หลายไปทั่วทุกสารทิศ ทั้งจำนวนผู้เผยแผ่ และจำนวนของผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาก็มีจำนวนมากยิ่งขึ้น ต้องยอมรับว่าองค์ที่สำคัญคือองค์ผู้เผยแผ่ นั่นคือ พระสาวกทำให้กองทัพธรรมซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นพระธรรมราชา มีพระสาวกเป็นธรรมเสนาบดี มีพระมหาโมคคัลลานะเป็นธรรมเสนาซ้าย มีบทบาทสำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การวิจัยในครั้งนี้จะเลือกนำเสนอพระสาวกที่ได้ทำงานในเรื่องของการเผยแผ่ที่มีบทบาทสำคัญ ๆ เฉพาะบางรูปเท่านั้นมาเป็นตัวอย่าง เพื่อให้มองเห็นภาพรวมในบทบาทและรูปแบบวิธีการของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๑) พระอัสสชิเถระ^{๒๒}

ช่วงเวลาที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณและสั่งสอนธรรมได้ ๑ พรรษา ตอนนั้นพระองค์ได้สั่งสอนจำสาวกทำให้สาวกที่สำเร็จเป็นพระอรหันต์ถึง ๖๐ รูปและทรงส่งพระสาวกชุดนั้นไปประกาศศาสนา ซึ่งบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลายเหล่านั้น มีพระอัสสชิซึ่งเป็นหนึ่งในบรรดาพระปัญจวัคคีย์รวมอยู่ด้วย ท่านเป็นพระสาวกรูปหนึ่งที่ไม่ได้เน้นเรื่องการพูด แต่เน้นในเรื่องของการสำรวม โดยทำให้ดูเป็นตัวอย่าง จนได้บุคคลากรที่มีคุณภาพถึง ๒ คน คือพระสาวก และพระมหาโมคคัลลานะซึ่งเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาและเบื้องซ้ายต่อมา ดังมีเรื่องตัวอย่างต่อไปนี้

เข้าวันหนึ่ง พระอัสสชิได้ออกไปบิณฑบาต ณ กรุงราชคฤห์ ระหว่างทาง อุปติสสปริพาชกเดินทางกลับมาจากสำนักกัสติยชัยปริพาชก พอพบพระเถระเข้าก็เกิดศรัทธาเลื่อมใส เพราะท่านเดินด้วยอาการสำรวมอินทรีย์เหลียวซ้ายแลขวาวอย่างระมัดระวัง

^{๒๒}พระมหาสุขญา โรจนญาโณ, “การศึกษาบทบาทของพระมหาโมคคัลลานะในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ - ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๗ – ๑๘.

คือ การก้าวไป การถอยกลับ การแลดู การเหลียวดู การรู้ และการเหยียดแขน นำเลื่อมใส มีนัยน์ตาทอดลงต่ำ สมบูรณ์ด้วยอิริยาบถ^{๒๓} อุปติสสปริพาชกคิดว่า “นักบวชแบบนี้เราไม่เคยเห็น มาก่อน คงจะเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งในบรรดาพระอรหันต์ที่มีอยู่ในโลกนี้ ” และอยากทราบว่า ใครเป็นศาสดาของท่าน แต่เห็นว่าไม่ใช่เวลาที่จะถาม จึงได้เดินติดตามไปข้างหลัง เมื่อพระอัสสชิ บิณฑบาตเสร็จแล้วเตรียมจะฉันภัตตาหารจึงเข้าไปอุปัฏฐากและได้สนทนาปราศรัยกับพระอัสสชิ อย่างอ่อนน้อม “อินทรีย์ของท่านช่วงผ่องใส ผิวพรรณผุดผ่อง ท่านบวชอุทิศใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน หรือท่านชอบใจธรรมของใคร?”

พระอัสสชิ : มีท่านพระมหาสมณะผู้เป็นสากยบุตร เสด็จออกผนวชจาก
สากยตระกูล เราบวชอุทิศเฉพาะพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น
พระพุทธรเจ้าพระองค์นั้นเป็นศาสดาของเรา และเราชอบใจ
ธรรมของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น”

อุปติสสปริพาชก: ก็พระศาสดาของท่านตรัสอย่างไร สอนอย่างไร

พระอัสสชิ : ท่าน เราเป็นผู้บวชใหม่ บวชไม่นาน เพิ่งเข้ามาสู่ธรรมวินัยนี้
ไม่สามารถแสดงธรรมแก่ท่านโดยพิสดารได้ แต่จักกล่าวแต่
ใจความ โดยย่อแก่ท่าน

อุปติสสปริพาชก: เอาเถอะ ผู้มีอายุ จะน้อยหรือมากก็ตาม จงกล่าวแต่ใจความ
แก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าต้องการแต่ใจความอย่างเดียวเท่านั้น
ท่านจะทำพญานะให้มากไปทำไม

พระอัสสชิ : ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรม
เหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะ
มีปกติตรัสอย่างนี้

หลังจากพระอัสสชิกล่าวจบ อุปติสสะก็ได้ดวงตาเห็นธรรมว่า
“สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมด ล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา ”
และได้ถามถึงพระพุทธรเจ้า ทราบว่า พระพุทธรองค์ประทับอยู่ที่วัดเวฬุวันมหาวิหาร จึงตามไป
ส่งพระเถระ แล้วมุ่งหน้าไปสู่สำนักของปริพาชกเพื่อลาอาจารย์สหาย

จากเรื่องนี้จัดได้ว่า วิธีการเผยแผ่ของพระอัสสชิท่านใช้วิธีการสื่อ
ทางอาการสำรวมเพื่อสร้างศรัทธาให้เกิดแก่ผู้พบเห็น ไม่จำเป็นต้องพูดยังเดียว แต่อาศัยกิริยา
อาการแสดงออกเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และได้ผลดีเกิดผลอีกด้วย

^{๒๓}วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๐/๗๒.

๒) พระสารีบุตร

เป็นมหาสาวกรูปหนึ่งที่โดดเด่นในเรื่องของการเผยแผ่
พระพุทธศาสนายกตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจน ดังต่อไปนี้

หลังจากอุปติสสปริพาชก ได้ดวงตาเห็นธรรมหลังจากได้ฟัง
พระอัสสชิแล้ว ก็เดินทางไปบอกข่าวสารแก่เพื่อน นรกของตน คือ โกณฑกะ โดยกล่าวธรรม
ที่พระอัสสชิแสดงให้ฟัง ทำให้เพื่อนได้ดวงตาเห็นธรรมเช่นกัน ถือว่าท่านก็เป็นกัลยาณมิตรที่ดี
ที่ทำตามสัญญา ต่อมาท่านก็ได้พาบริวารและเพื่อน ไปบวชในสำนักของพระพุทธเจ้าพร้อมกับ
บริวาร หลังจากที่ท่านบวชจนได้บรรลुพระอรหันต์แล้ว ก็ได้รับแต่งตั้งเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา

วิธีการเผยแผ่ธรรมะของพระสารีบุตร ใช้วิธีการเดียวกับ
พระพุทธเจ้า คือ การเริ่มต้นสนทนาเป็นจุดสำคัญ การเริ่มต้นที่ดีในการเผยแผ่จะให้ได้ผลสำเร็จดี
เป็นอย่างมาก นอกจากนี้ยังสร้างบรรยากาศให้ปลอดโปร่ง เพลิดเพลิน ไม่ตึงเครียด ไม่เกิดความ
อึดอัดใจแก่ผู้รับสารหรือผู้ฟังเป็นสำคัญ อนึ่งการเผยแผ่ได้มุ่งไปที่เนื้อสาระให้เกิดความรู้
ความเข้าใจในสิ่งที่นำมาเผยแผ่ ไม่กระทบทั้งตนและผู้อื่น ไม่ยกตนข่มท่าน ไม่เสียสติใคร ๆ
ใช้ภาษาที่นุ่มนวล สละสลวย ไม่หยาบคาย ขวนให้สบายใจ ตั้งใจสอนหรือเผยแผ่โดยเคารพ
พระสารีบุตรให้ลีลาในการสอน ๔ อย่าง คือ

(๑) สันทัดสนา อธิบายความชัดเจนแจ่มแจ้ง

(๒) สมาทปนา จูงใจให้เห็นจริงชวนคล้อยตามยอมรับและ

นำไปปฏิบัติ

(๓) สมุตเตชนา การเร้าใจให้เกิดความแกล้วกล้า เกิดกำลังใจ

ไม่ท้อต่อปัญหา

(๔) สัมปหังสนา การขโลมใจให้เกิดความร่าเริงเบิกบานใจ

เปี่ยมด้วยความหวัง

ครั้งหนึ่งคฤหบดีชื่อนกุลบิดา เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า
เพื่อทราบถึงวิธีที่ทำให้เกิดสุข พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถึงกายอันกระสับกระส่าย เหมือนฟองไข่
อันมีผิวหนังหุ้มเอาไว้ คฤหบดีชื่นชมยินดีกับพุทธานุสสึ แล้วทูลลาพระพุทธองค์มุ่งหน้าสู่ที่อยู่
ของพระสารีบุตร ได้ไปขอให้ท่านสอนธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข

พระสารีบุตรเถระกล่าวว่า คุณก่อนคฤหบดี ผู้ที่มีกายอ่อนเพลีย
กระสับกระส่าย เพราะไม่ฉลาดในธรรมของท่านสัทบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในสัปปริสธรรม
ย่อมเห็นรูปโดยความเป็นตน ย่อมเห็นตนมีรูป ย่อมเห็นรูปในตน ย่อมเห็นตนในรูป เป็นผู้ตั้งอยู่
ด้วยความยึดมั่นว่า “เราเป็นรูป รูปเป็นของเรา” เมื่อเขาตั้งอยู่ด้วยความยึดมั่นอย่างนี้ รูปย่อม

แปรปรวนไปเป็นอย่างอื่น เพราะรูปแปรปรวนเป็นอย่างอื่นไป โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงเกิดขึ้น ... ย่อมเห็นวิญญูญโดยความเป็นตน ย่อมเห็นตนมีวิญญูญ ย่อมเห็นวิญญูญในตน ย่อมเห็นตนในวิญญูญ เป็นผู้ตั้งอยู่ด้วยความยึดมั่นว่า “เราเป็นวิญญูญ วิญญูญเป็นของเรา ” เมื่อเขาตั้งอยู่ด้วยความยึดมั่นอย่างนี้ วิญญูญย่อมปรวนแปรไปอย่างอื่น เพราะวิญญูญปรวนแปรเป็นอย่างอื่นไป โสกะปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส จึงเกิดขึ้น^{๒๔}

ท่านอธิบายให้ຄหบดีฟังจนเกิดความเลื่อมใสยิ่งขึ้น ชื่นชมและประทับใจในตัวท่านพระสารีบุตรในเรื่องของลีลาการสอน เพราะจะเห็นได้ว่าท่านได้รับคำชมเชยจากพระพุทธเจ้าว่ามีปัญญาที่ละเอียดอ่อน สามารถนับเม็ดฝนที่ตกลงมาจากท้องฟ้าได้ ไม่มีสาวกรูปไหนที่มีปัญญาแตกฉานเหมือนกับท่าน สมกับที่ได้เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาอย่างแท้จริง และวิธีการเผยแผ่ของพระสารีบุตร กล่าวโดยสรุปได้ ดังนี้

(๑) แบบบรรยาย เช่น การบรรยายธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย
ว่าด้วยผู้มีธรรม ๖ ประการ เป็นต้น

(๒) แบบตอบปัญหา เช่น ตอบปัญหานางปริพาชกา ชื่อสุจิ
มุจี

(๓) แบบสากัจฉา เช่น สนทนาธรรมที่ควรใส่ใจโดยอุบาย
แบบคายกับท่านมหาโกณฑัญญะขณะที่ประทับอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน

(๔) แบบวางกฎระเบียบ เช่น เมื่อเกิดมีภิกษุทำผิด ท่านจะนำ
เรื่องราวไปกราบทูลพระพุทธเจ้า เพื่อให้บัญญัติพระวินัย

๓) พระมหาโมคคัลลานะ

พระมหาโมคคัลลานะ เป็นพระอัครสาวกเบื้องซ้ายของพระพุทธเจ้า
ที่มีผลงานในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างโดดเด่น จึงควรนำเอาผลงานของท่านมาเป็นอย่าง
ในการเป็นรูปแบบในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พระมหาสุชา ญ โจนญาโณ^{๒๕} ได้ทำ การ วิจัยเกี่ยวกับบทบาท
ของพระมหาโมคคัลลานะเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา สรุปได้ว่า ท่านมีผลงานการเผยแผ่
อยู่ ๔ ด้าน คือ

^{๒๔} ถ.ข. (ไทย) ๑๓/๑/๑-๔.

^{๒๕} พระมหาสุชา ญ โจนญาโณ , “การศึกษบทบาทของพระมหาโมคคัลลานะในการเผยแผ่
พระพุทธศาสนา ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ -
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๕๔.

(๑) การแสดงธรรมแก่พุทธบริษัท

(๒) การแสดงธรรมแก่เทพบุตร เทพธิดา และบุคคลทั่วไป

(๓) การเป็นสมณทูตในเทวโลกและยมโลก

(๔) การแสดงฤทธิ์

ส่วนวิธีการเผยแผ่นั้น ท่านใช้วิธีแบบสนทนา แบบบรรยาย แบบถามตอบปัญหา และแบบการใช้ฤทธิ์ ซึ่งถือว่าแตกต่างไปจากสาวกรูปอื่น ๆ มีตัวอย่างที่ท่านแสดงฤทธิ์ โดยใช้เป็นสื่อในการแสดงธรรมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังนี้

ครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าตรัสเรียกพระมหาโมคคัลลานะเข้าเฝ้า แล้วตรัสสั่งให้ไปสั่งสอนภิกษุทั้งหลาย ที่จิตใจฟุ้งซ่าน อดตัว ปากกล้า ขาดสติ อยู่ที่ปราสาทมิกการมารดา ท่านรับพระพุทธบัญชาแล้วใช้อริยฤทธิ์ทำให้ปราสาทสะเทือนวันไหวด้วยหัวแม่เท้า กล่าวคือ เอาปลายนิ้วเท้าเกี่ยวยอดปราสาท ทำให้ปราสาทเอนไปตั้งอยู่ข้างหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายตกใจกลัว จึงไปรวมตัวกัน และได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า

ครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าได้เห็นอุปนิสัยแห่งการบรรลुธรรมของเจ้าลัทธิอัคคิทัตตะ แล้วจึงส่งพระมหาโมคคัลลานะไปปราบ เมื่อพระมหาเถระไปถึงแล้วท่านก็ได้ใช้ฤทธิ์บันดาลให้ฝนตกและปราบนาข้าวที่หิมิตตะจนยอมสยบ ให้ประจักษ์แก่สายตาของอัคคิทัตตะ พร้อมกับบิรवार จนคนเหล่านั้นเกิดความยอมรับในความสามารถ มีผลทำให้พุทธบริษัทและบุคคลทั่วไป ที่ยังไม่มีความใสให้มีความเลื่อมใส และที่มีความเลื่อมใสอยู่แล้วก็เลื่อมใสมากยิ่งขึ้น ทำให้พระพุทธศาสนารุ่งเรืองและมั่นคง

๔) พระมหากัสสปเถระ

พระมหากัสสปเป็นพระมหาเถระรูปหนึ่งที่มีความสำคัญมาก ในบรรดาพระสาวกทั้งหลาย ท่านได้รับการไว้วางใจจากพระพุทธองค์โดยสามารถพลัดเปลี่ยนจิวกับพระพุทธเจ้าได้ มีเพียงพระสาวกรูปเดียวเท่านั้นที่สามารถทำอย่างนี้ได้ และท่านได้รับยกย่องว่า “เป็นผู้ทรงธุดงค์” ผลงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีดังนี้

พระมหาจรูญ ปล่อยวโร (อินทรียงค์) ^{๒๖} ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาบทบาทของพระมหากัสสปเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาท สรุปไว้ว่า บทบาทการเผยแผ่ของท่านจะเป็นการสนทนาธรรมะบ้าง แสดงธรรมบ้าง และตอบปัญหาร่วมกันกับพระสาวกรูปอื่น ๆ หรือแม้กระทั่งอุบาสก อุบาสิกา และบุคคลทั่วไป เช่น สนทนาเรื่องผู้ทำ

^{๒๖}พระมหาจรูญ ปล่อยวโร (อินทรียงค์) , “การศึกษาบทบาทของพระมหากัสสปเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาท ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๗๓.

ให้ปางามกับพระสารีบุตร แสดงธรรมเรื่องการพยากรณ์พระอรหันต์ผลแก่ภิกษุทั้งหลาย แต่การประกาศศาสนาของท่านก่อนพุทธปรินิพพานนั้น ส่วนใหญ่แล้วตัวท่านจะเน้นในทางปฏิบัติ มากกว่าการแสดงธรรมหรือสนทนาธรรม ถือเอาการปฏิบัติเป็นแบบอย่างของภิกษุ ไม่เน้นการพูดจนได้รับยกย่องว่า “เป็นนักถือธุดงค์เป็นวัตร”

หลังจากพุทธปรินิพพาน งานการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ท่านทำ คือ การทำสังคายนาครั้งแรก อันเป็นเหตุให้เกิดการมีสังคายนาครั้งอื่น ๆ และพระพุทธศาสนาได้แพร่หลาย ก็เพราะมีการสังคายนาขึ้นเอง ท่านได้ทำงานที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ คือ การรักษาและการธำรงไว้ซึ่งพุทธพจน์โดยเฉพาะ คือไม่มีการเปลี่ยนแปลงคำสอนของพระพุทธเจ้า เพราะถือว่าคำสอนเดิมที่พระพุทธองค์ไว้ได้แล้ว จึงไม่มีการถือนสิกขาบทเล็ก ๆ น้อย ๆ เกิดเป็นพระพุทธศาสนาเถรวาทที่สามารถรักษาคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้ได้ วิธีการเผยแผ่นั้น พระมหากัสสปเถระ ใช้วิธีการเหมือนกับพระพุทธเจ้าและพระมหาสาวกรูปอื่น ๆ คือเริ่มจากการสนทนาเป็นจุดสำคัญ

๕) พระอานนท์

พระอานนท์ เป็นพระสาวกองค์หนึ่งในบรรดาพระสาวกที่มีชื่อเสียง พระอานนท์มีความโดดเด่นแตกต่างไปจากพระสาวกรูปอื่น ๆ ในยุคเดียวกัน เช่น เป็นผู้มีรูปงาม น่าเลื่อมใส ใฝ่ต่อการศึกษา ช่างคิด ช่างสังเกต ช่างถาม สุภาพอ่อนโยน รักการประหยัด มีจิตเมตตาอนุเคราะห์ผู้อาวุโษ และเป็นผู้ที่ได้บรรลุอรหัตตผลที่แปลกกว่ารูปอื่น คือ ในระหว่างอิริยาบถทั้ง ๔ พร้อมทั้งได้รับการสรรเสริญจากพระพุทธเจ้าว่า เป็นผู้มีบุญ สมบูรณ์ด้วยอภิการ และบารมีธรรม ๑๐ ประการ และได้รับยกย่องในตำแหน่งเอตทัคคะ ๕ ประการ ได้แก่ เป็นพหูสูตร เป็นผู้มั่งคั่ง เป็นผู้มั่งคั่ง เป็นพุทธอุปัฏฐาก มีบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะวิธีการแสดงธรรม สนทนาธรรม โต้ตอบปัญหาธรรม สามารถทำให้ผู้ฟังเกิดความซาบซึ้งในธรรมนั้นอย่างถูกต้อง และมีบทบาทในการทูลถามเรื่องเกี่ยวกับการอุปบัติขึ้นของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก ตลอดจนความแตกต่างแห่งบารมีธรรมที่ทรงสร้างสมอบรมมา เรื่องเกี่ยวกับพระธรรมที่มีความลึกซึ้ง ยกแก่การทำความเข้าใจให้กระจ่าง เรื่องเกี่ยวกับพระภิกษุ ภิกษุณี ถึงข้อที่ควรประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย เรื่องเกี่ยวกับอุบาสก อุบาสิกา ผู้ถวายการอุปถัมภ์จะปฏิบัติให้เหมาะสมกับอาชีพการงาน เรื่องที่ควรปฏิบัติต่อบุคคลที่มีได้นับถือพระพุทธศาสนา พอสรุปเป็นข้อ ๆ ดังนี้

- (๑) แสดงธรรมเพื่อระงับความกำหนัดที่รบกวนจิตแก่ภิกษุวั่งสะ
- (๒) แสดงธรรมเรื่องบุคคลผู้มีราตรีเจริญแก่ภิกษุทั้งหลาย
- (๓) แสดงธรรมเรื่องสัมมาทิฐิแก่ภิกษุฉนนะ

- (๔) แสดงธรรมเรื่องกามคุณแก่มกษัณห์ทั้งหลาย
- (๕) แสดงธรรมเรื่องเครื่องผูกแก่พระกามภุ
- (๖) แสดงธรรมเรื่องพยากรณ์การบรรลุพระอรหันต์แก่มกษัณห์

ทั้งหลาย

- (๗) แสดงธรรมเรื่องการเสวยอายตนะแก่มกษัณห์ทั้งหลาย
- (๘) แสดงธรรมเรื่องทีเคบแก่พระอุทายี
- (๙) แสดงธรรมเรื่องบุคคลผู้ทุศีลแก่มกษัณห์ทั้งหลาย
- (๑๐) แสดงธรรมเรื่องสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ไม่เป็นประโยชน์

สิ่งที่เป็นธรรม เป็นประโยชน์แก่มกษัณห์ทั้งหลาย

- (๑๑) แสดงธรรมเรื่องสิ่งที่เป็นยอด ๕ ประการ กับพระภัททชิ
- (๑๒) แสดงธรรมแก่มกษัณห์ เช่น เรื่องการรู้คุณวิเศษ

เรื่องอาพาธ เป็นต้น

(๑๓) แสดงธรรมแก่อุบาสก เช่น เรื่องของการจุติของเทวดา แก้วทูลทศเสนานดี เรื่องพระเสขะแก่พระเจ้ามหานามะ เรื่องธรรมอย่างเอกแก่ทศสมคฤหบดี ตอบปัญหาธรรมของพระเจ้าปเสนทิโกศล เรื่องสติปัญฐาน ๔ แก่สิริวิวัฒนคฤหบดี เป็นต้น

- (๑๔) แสดงธรรมแก่อุบาสิกา เช่น เรื่องคติภายภาคหน้า

แก่มิสาลาอุบาสิกา เป็นต้น

(๑๕) แสดงธรรมแก่นุคคลทั่วไป เช่น เรื่องบัญญัติการละ รากะ โทสะ และโมหะ แก่นันทะปริพาชก เรื่องสวากขาตธรรมแก่คฤหบดีแก่สาวกของอาชีวก เรื่องการไม่ประพฤติพรหมจรรย์และเรื่องการประพฤติพรหมจรรย์ที่ไม่น่าพอใจแก่ปริพาชกทั้งหลาย เป็นต้น

มีหลายเรื่องที่พระอานนท์ใช้เป็นหลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อย่างที่เห็นชัดเจน คือ เป็นผู้ตอบปัญหาธรรมแก่พระมหากัสสปะในครั้งที่ทำสังคายนาครั้งแรก และได้เป็นผู้ทูลถามปัญหาต่าง ๆ เมื่อพระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ เช่น เรื่องเกี่ยวกับพระธรรม มีเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นต้น^{๒๗}

^{๒๗}พระมหาจิตติภัทร อจลธมฺโม , “การศึกษบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ - ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗) หน้า ๕๖ - ๗๐.

๒.๓ หลักการและแนวคิดเกี่ยวกับการเผยแผ่พุทธธรรม

การเผยแผ่ หมายถึง การทำให้ขยายออก, ทำให้กว้างออกไป^{๒๘} ดังนั้น การเผยแผ่พุทธธรรม จึงหมายถึง การทำให้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาขยายกว้างขวางออกไป เผยแผ่กว้างขวางออกไป ทำให้เป็นที่แพร่หลายเป็นที่รู้จักต่อสาธารณชน หรืองานในหน้าที่ของพระสงฆ์ที่นำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาออกอบรมสั่งสอนพุทธศาสนิกชน ตามอำเภอตำบล หมู่บ้านต่างๆ ในหลายรูปแบบ^{๒๙} เป็นการสื่อสารเพื่อการพัฒนาบุคคลทางด้านจิตใจ ให้มีความเคารพเลื่อมใส ยำเกรงในพระรัตนตรัย น้อมนำเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติตามสมควรแห่งการปฏิบัตินั้น เพราะพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มุ่งเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก เป็นศาสนาแห่งสันติภาพของโลกและสันติภาพแห่งโลกสากล^{๓๐} สมดังพระดำริที่จะส่งพระอรหันต์สาวก ๖๐ รูป ออกไปเผยแผ่พุทธธรรมให้ชาวโลกได้รับรู้ จึงตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวไปเพื่อประโยชน์ และความสุข แก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เหล่าทวยเทพและมนุษย์”^{๓๑} และให้เกิดประโยชน์สูงสุดตามที่พระองค์ทรงประสงค์^{๓๒} ๓ ประการ^{๓๓} คือ

- ๑) ทิฏฐธรรมมิกัตถะ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน, ประโยชน์โลกนี้, ประโยชน์ขั้นต้น
- ๒) สัมปรายิกัตถะ คือ ประโยชน์เบื้องหน้าหรือในภพหน้า, ประโยชน์สูงขึ้นไป
- ๓) ปรมัตถะ คือ ประโยชน์สูงสุด, จุดหมายสูงสุด คือ พระนิพพาน”

การเผยแผ่พุทธธรรมในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้ามีวิธีดำเนินการในการประสานมนุษย์สัมพันธ์โดยตระหนักในเหตุ ๓ ประการ^{๓๔} อยู่เสมอ และในทุกๆ กรณีที่พระพุทธองค์ทรงดำเนินการ คือ ๑) ทรงค้นหาพื้นเพเดิมของเขา ๒) ทรงวิจัยถึงความต้องการของเขา ๓) ทรงรู้วิธีเข้าถึงจิตใจของเขา จึงกล่าวได้ว่าการเผยแผ่ของพระพุทธเจ้าทำกันหลายรูปแบบ

^{๒๘}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๔๕๕.

^{๒๙}พระครูปลัดเจริญ ฐิตปัญโญ (ชากรรม), “การศึกษาชีวิตและผลงานของพระราชพุทธิญาณ (กุศล คนธวโร)”, หน้า ๕๘.

^{๓๐}พระพิพิธธรรมสุนทร. คม ชัด ลึก เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เล็งเชียง , ๒๕๔๓), หน้า ๔๑.

^{๓๑}วิ.ม. (บาลี) ๔/๓๒/๒๗., วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๓๒}พ.ญ.(ไทย) ๓๐/๖๗๓/๓๓๓.

^{๓๓}ปิ่น มุทุกันต์, มุมสว่าง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๓), หน้า ๒๐๕-๒๐๖.

เช่น การแสดงธรรม การสนทนาธรรม การแนะนำสั่งสอน การปฏิบัติตนให้เป็นที่น่าเลื่อมใส และการตอบปัญหา ข้อข้องใจสงสัย โดยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงประทานหลักในการแสดงธรรมให้มีเหตุผลต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ ชี้แจงให้เข้าใจชัดเจนในแต่ละประเด็น แสดงธรรมด้วยจิตเมตตา มุ่งให้ประโยชน์แก่ผู้ฟัง ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภสักการะ แสดงธรรมไม่ยกตนข่มท่าน และไม่เสียดสีข่มขู่ผู้อื่น^{๓๔} ให้เกิดความกระตือรือร้น ทั้งนี้ เพราะพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สอนมุ่งประโยชน์ต่อมหาชน สอนด้วยเหตุผล เป็นศาสนาเดียวที่มีในโลก ที่องค์ผู้ประดิษฐานและผู้เผยแผ่ ไม่ได้สอนให้เชื่ออย่างงมงาย พระพุทธเจ้าได้ตรัสอยู่เสมอว่า ให้คิดตรึกตรองให้ดีก่อนแล้วจึงเชื่อ ให้เชื่อภายหลังที่เข้าใจเหตุผลดี ไม่ใช่ให้เชื่อเสียก่อน แล้วจึงเข้าใจภายหลัง

หลักใหญ่ของพระพุทธศาสนานั้นอยู่ที่เหตุผล ผลทุกประการย่อมมาจากเหตุ ถ้าไม่มีเหตุก็ไม่มีผลด้วยเหตุดังนี้ บทบาทการเผยแผ่มีเหตุผลที่ดี จึงประกาศให้ทราบ มีลักษณะอะลุ้มอล่วย แสดงถึงการมีใจกว้าง ไม่ผูกมัดผู้อื่นด้วยความคิดของตน อีกทั้งการเผยแผ่พุทธธรรม นับว่าเป็นหัวใจของการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้วัฒนาสถาพร งานเผยแผ่ที่พระสงฆ์ทำกันอยู่ทั่วไปในปัจจุบันมีดังนี้

๒.๓.๑ งานพระธรรมทูต เป็นงานที่นำพุทธบริษัทและประชาชนทั่วไปให้เกิดความคิดถึงคุณค่าของธรรมะ และความจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติธรรม สามารถนำธรรมะมาใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง รวมทั้งสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ในด้านเศรษฐกิจ สังคม การปกครอง และสิ่งแวดล้อม งานพระธรรมทูตเป็นงานพัฒนาทรัพยากรบุคคล และเป็นงานที่เป็นรากฐานแห่งความมั่นคงของประเทศชาติ แนวการปฏิบัติงานของพระธรรมทูต ได้แก่ การเทศน์ การบรรยาย การสนทนา ธรรมมีถา นำฝึกปฏิบัติ นำเป็นพุทธมามกะ เยี่ยมเยียน นำพัฒนาท้องถิ่น สาธิต และนำจัดกิจกรรม

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๕ ราชบัณฑิต) ได้กล่าวถึงนิยามของพระธรรมทูตว่า “... เมื่อบวชเข้ามาแล้วก็สวามิภักดิ์หนึ่งใบแรกคือเป็นพระ ในพระพุทธศาสนา เป็นสมาชิกของพระพุทธศาสนา เป็นลูกของพระพุทธเจ้า เป็นภิกษุรูปหนึ่งในคณะสงฆ์ไทย เป็นภิกษุรูปหนึ่งในวัด นี้เรียกว่าพอบวชก็เป็นเลย มีมาก ต่อมาอาจจะได้เป็นครูสอนนักเรียน ครูสอนบาลี ก่อนจะมาเป็นครูสอนนักเรียน อาจจะมาเป็นนักเรียนก่อน ต่อมาก็ได้รับการแต่งตั้งและได้รับมอบหมายงานอื่น ๆ อีก ตอนนี้เป็นพระธรรมทูต โดยทางปฏิบัติพระธรรมทูตก็คือผู้แทนของพระพุทธเจ้า ทูตก็คือผู้แทน ผู้แทนทางธรรมหรือผู้แทนธรรมะ ก็คือผู้แทนของพระพุทธเจ้านั่นเอง ทำหน้าที่แทนพระพุทธเจ้า เหมือนพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว

^{๓๔} อด.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๕/๒๖๓.

เสด็จจาริกเที่ยวสั่งสอนชาวบ้านจนกระทั่งมีพระสาวกเกิดขึ้น และส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนาในที่ต่าง ๆ พระสาวกที่ถูกส่งไปประกาศพระศาสนานั้น เราเรียกกันว่า “พระธรรมทูต” นั่นก็คือพระที่ทำหน้าที่เป็นทูตหรือเป็นผู้แทนของพระพุทธเจ้า”^{๓๕}

และท่านยังได้กล่าวถึงหลักในการเผยแผ่ธรรมของพระธรรมทูตไว้ว่า “ท่านทั้งหลายในขณะนี้ มีหน้าที่เป็นพระธรรมทูตก็คือเป็นผู้แทนของพระพุทธเจ้า เมื่อเป็นผู้แทนของพระพุทธเจ้า ในฐานะพระธรรมทูตมีหน้าที่ในการเผยแผ่ธรรม พระธรรมทูตมีหน้าที่หลักก็คือการเผยแผ่ธรรม การเผยแผ่ธรรมมีหลายวิธี วิธีแรกที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติก็คือการเทศน์ และถือว่าเป็นวิธีหลักที่พระพุทธเจ้าทรงถือปฏิบัติด้วยพระองค์เองมาโดยตลอด ๔๕ ปี การเทศน์ก็คือการแสดงธรรม การชี้แจง การบอกกล่าว นี้เรียกกันว่าเทศน์ สมัยปัจจุบัน เราก็นำวิธีการเทศน์นั้นมาปรับเปลี่ยนให้เข้ากับยุคเข้ากับสมัย การเทศน์นั้นก็ยังคงอยู่ แต่ว่าหนักไปทางพิธีการและเป็นพิธีการที่ศักดิ์สิทธิ์ นั่นคือการเทศน์แบบเดิม ปรับเปลี่ยนมาเป็นปาฐกถา เรียกว่า “ปาฐกถาธรรม” พุทธธรรมะ เปลี่ยนเป็นบรรยายธรรม ก็คือพุทธธรรมะ เปลี่ยนเป็นอภิปรายธรรม ก็คือการบรรยายธรรมเหมือนกัน แต่บรรยายหลายคน ปรับเปลี่ยนเป็นการเทศน์ปุจฉา-วิสัชนา สองธรรมาสน์ สามธรรมาสน์ ปรับเปลี่ยนไปตามยุคตามสมัย”^{๓๖}

ท่านพระธรรมทูตทุกรูปผู้มีความเสียสละ โดยมีความตั้งใจทำหน้าที่เป็นทูตของพระพุทธเจ้าและพระศาสดา นับได้ว่า ต้องทำหน้าที่สำคัญและหนัก ซึ่งน่าเห็นใจหน้าที่ของท่านนั้น อุปมาดังผู้ถือคบเพลิงด้วยมือขวา เพื่อให้เกิดแสงสว่าง แล้วตะกายขึ้นสู่ภูเขาที่สูงชัน โดยมีมือซ้ายโอบอุ้มทารกน้อย ข้ามมีดเคียวไต่เนินตามไปด้วยอย่างใกล้ชิด เพื่อหนีภัยคือสัตว์ร้ายที่ตามติดมา ถ้าโชคดีหนีพ้น โดยปีนป่ายไปจนถึงยอดอมตบรรพต ก็จะถึงแดนอันเกษมจากภัยทั้งปวง ถ้าโชคร้ายยอมวิบัติอย่างน่าสงสาร ด้วยต้องตกภูเขา และถูกสัตว์ร้ายตามติดแล้วทำร้าย เป็นอันตราย ทั้งตนเองและทั้งเด็กอีกสองคนด้วย ซึ่งเด็กน้อยทั้งสองนั้น ได้แก่ อุบาสก และอุบาสิกา ผู้หวังพึ่งต่อพระธรรมทูต ผู้ถือคบเพลิงนำทางนั่นเอง”^{๓๗}

ฉะนั้น พระธรรมทูตจำเป็นต้องเป็นผู้ฉลาด รอบคอบ ไม่ประมาท สามารถทำกิจตามหน้าที่ โดยชอบ เพื่อประโยชน์ตนและผู้อื่นให้สมหน้าที่ เพื่อขึ้นสู่อมตบรรพตให้พ้นภัยทั้งตนและผู้ติดตามโดยสวัสดิ์”^{๓๘}

^{๓๕} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต), พระธรรมทูตคือใคร, [ออนไลน์]

แหล่งที่มา : <http://www.ddhad.org/?name=knowledge&file=readknowledge&id=18> [๑๗ ก.ย. ๒๕๕๕].

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน.

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน.

๒.๓.๒ หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) เป็นกิจกรรมของ คณะสงฆ์ไทย ตามระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. ๒๕๑๘ มีความมุ่งหมายที่จะพัฒนาท้องถิ่นระดับตำบลลงสู่หมู่บ้าน โดยให้พระภิกษุ ในชนบทได้มีบทบาทเป็นแกนนำในการส่งเสริมวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนพัฒนาท้องถิ่นให้ เกิดประโยชน์ต่อชุมชนนั้น ๆ มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมและสร้างสิ่งที่เป็นคุณประโยชน์ แก่ประชาชนตามหัวข้ออบรม ดังนี้^{๓๕}

- (๑) ศีลธรรมและวัฒนธรรม
- (๒) สุขภาพและอนามัย
- (๓) สัมมาชีพ
- (๔) สันติสุข
- (๕) ศึกษาสงเคราะห์
- (๖) สาธารณสงเคราะห์
- (๗) กตัญญูกตเวทีตาธรรม
- (๘) สามัคคีธรรม

การประชุมอบรมประชาชนตามวัตถุประสงค์ ดังกล่าว จะดำเนินการ โดยวิธีใดวิธีหนึ่งก็ได้ ตามสมควรแก่กรณี คือ^{๓๖}

(๑) การอบรมทั่วไป ได้แก่การประชุมประชาชนทั่วไปในตำบลนั้น โดยเชิญวิทยากรมาอธิบายชี้แจงแนะนำในทางวิชาการและการปฏิบัติตามวัตถุประสงค์ข้อใดข้อ หนึ่งของหน่วยอบรม

(๒) การอบรมเฉพาะกรณี ได้แก่การประชุมประชาชนเพียงบางส่วน เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่เกิดขึ้นแก่ประชาชนส่วนนั้น ๆ โดยวิธีการชี้แจงแนะนำซ่อมความเข้าใจ ในเรื่องนั้น ๆ

(๓) การอบรมเฉพาะบุคคล ได้แก่การจัดให้บุคคลมาพบปะสังสรรค์ เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือชี้แจงแนะนำ ซ่อมความเข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับบุคคลนั้น

^{๓๕} วัดระฆังโฆสิตาราม, ระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. ๒๕๑๘, [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://www.traphangthong.org/index.php?lay=show&ac=article&Id=539122403> [๒๐ ก.ย. ๒๕๕๕].

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน.

๒.๓.๓ งานสอนศีลธรรม และ อบรมจริยธรรมนักเรียนตามโรงเรียนต่าง ๆ

เพื่อมุ่งให้นักเรียนมีทัศนคติที่ดีต่อสถาบันพระพุทธศาสนา สามารถปฏิบัติตนตามหน้าที่ชาวพุทธได้อย่างถูกต้องเหมาะสมและน้อมนำหลักพุทธธรรมไป ปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อพัฒนาตนเองและสังคม ซึ่งในปัจจุบัน มีการสอนศีลธรรมในสถานศึกษาต่าง ๆ เชิญชวนเยาวชนมาเรียนธรรมศึกษาตรี โท เอก ในวัด เปิดสอนธรรมศึกษาภายในวัด และกำหนดให้เป็นวิชาบังคับสำหรับเด็กได้ศึกษาตั้งแต่เยาว์วัย มีการวัดผลโดยวิธีต่าง ๆ วัดพฤติกรรม ทั้งให้ถือเป็นวิชาที่สำคัญที่สุด และเมื่อจบชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น นักเรียนทุกคนจะต้องสอบธรรมศึกษาเอกให้ได้ จัดระบบการศึกษาให้มีหลักสูตร ที่มีการเรียนการสอน พระพุทธศาสนาในสถานศึกษา ทั้งโรงเรียนและมหาวิทยาลัยอย่างเป็นรูปธรรม ให้เด็ก เยาวชน และประชาชน ศึกษาพระพุทธศาสนาให้เข้าใจแล้วนำความรู้ที่ศึกษานั้นไปปฏิบัติให้เกิดผล สนับสนุนให้โรงเรียน ทำกิจกรรมส่งเสริมการให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะเน้นหนักในเรื่องการปฏิบัติธรรมควบคู่กันไปด้วย จัดเป็นหลักสูตรนอกโรงเรียนให้กับผู้นำท้องถิ่น หรือองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น รวมทั้งบุคลากรภายในวัด ได้แก่ จัดอบรมแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาให้ไววาทจกรอย่างมีระบบ โดยเฉพาะส่งเสริมให้เข้าวัดและเรียนธรรมะ ประกาศตนเป็นพุทธมามกะในสถานศึกษา นำนักเรียนไปทำพิธีทางพระพุทธศาสนาในวันสำคัญต่าง ๆ ที่วัด กำหนดให้การรับราชการต้องผ่านการสอบภาคความรู้ความสามารถทั่วไปของการสอบคัดเลือก ก.พ. ให้มีการสอบวัดระดับของความรู้ด้านคุณธรรมจริยธรรม^๑

๒.๓.๔ การเผยแพร่ทางวิทยุและโทรทัศน์ ปัจจุบันการเผยแพร่พุทธธรรมได้รับการ ส่งเสริมสนับสนุนให้มีการใช้สื่อทุกประเภท สนับสนุนให้หน่วยงานองค์กรทางพระพุทธศาสนาเผยแพร่พระพุทธศาสนา โดยจัดรายการธรรมะทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย วิทยุชุมชน และวิทยุโทรทัศน์ สถานีวิทยุกระจายเสียงกองทัพบก กองทัพเรือ กองทัพอากาศ เช่น กำหนดช่วงระยะเวลาการออกอากาศรายการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม ทางสถานีวิทยุโทรทัศน์ช่วงเวลาของเด็กและเยาวชน รายการสนทนาธรรม แก่นสารชีวิต^๒

๒.๓.๕ วารสาร นิตยสารเผยแพร่ธรรม วารสารและนิตยสาร เป็นสื่อมวลชนที่สำคัญประเภทหนึ่ง ที่ให้ทั้งข่าวสารความรู้ ความคิด และความบันเทิงแก่ผู้อ่านอย่างกว้างขวาง และยังทำหน้าที่ ในการบันทึกความเป็นไปในสังคมในช่วงเวลาหนึ่งได้เป็นอย่างดี และมีส่วนช่วยกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพัฒนาในด้านต่าง ๆ เนื่องจากวารสารและนิตยสารเป็นแหล่งรวบรวม

^๑กรมการศาสนา, รายงานการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง รูปแบบการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม กรมการศาสนา, ๒๕๕๑), หน้า ๑๕ – ๑๖.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖.

และเผยแพร่ความรู้ความคิด ในรูปของการเสนอบทความทางวิชาการ ข่าว ภาพ ความคิดเห็น บทวิจารณ์อย่างหลากหลาย มีการจัดทำออกมาอย่างต่อเนื่อง และเผยแพร่ความรู้ที่ทันสมัย ไปสู่กลุ่มผู้อ่านที่เป็นประชาชนทั่วไปได้กว้างขวางกว่าสิ่งพิมพ์ประเภทหนังสือ จึงมีคุณค่า ต่อการศึกษาอย่างสูง ^{๔๓} การจัดทำวารสาร นิตยสารเผยแพร่ธรรม จึงเป็นวิธีการสำคัญวิธีหนึ่ง ในการเผยแผ่พุทธธรรมให้เข้าถึงประชาชนอย่างกว้างขวาง และแพร่หลาย อีกทั้งยังเป็นเสมือน บันทึกร่องรอยเกี่ยวกับพุทธธรรมที่สามารถนำมาอ้างอิงในโอกาสต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

๒.๓.๖ งานเผยแผ่ต่างประเทศ ในปัจจุบันมีการดำเนินงานพระธรรมทูตสาย ต่างประเทศ ภายใต้การดูแลของ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยกองวิเทศสัมพันธ์ ร่วมกับสมาชิชาสงฆ์ไทยในสหรัฐอเมริกา และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ มีการจัด โครงการอบรมพระธรรมทูตสายต่างประเทศ เพื่อ ถวายเป็นความรู้ทั้งภาควิชาการและภาคปฏิบัติ แก่พระสงฆ์ ในการ ทำหน้าที่เป็นพระธรรมทูตสายต่างประเทศ ก่อนเดินทางไปปฏิบัติศาสนกิจ ในต่างประเทศ รวมทั้งสนับสนุนกิจการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศในหลายรูปแบบ เช่น การเยี่ยมเยียน เจริญความสัมพันธ์ไมตรี การจัดสัมมนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ทั้งในสหรัฐอเมริกาและประเทศอินเดีย โดยเปิดอบรมถวายเป็นความรู้เป็นประจำทุกปี โดยพระสงฆ์ ที่เข้ารับการอบรมถวายเป็นความรู้ จะเป็นกำลังสำคัญทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างแดน เจริญรอยตามองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และที่สำคัญเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูต เพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ศาสตร์ใหม่ ๆ และความเปลี่ยนแปลงของโลก สร้างเอกภาพและสามัคคีธรรมให้แก่งานพระธรรมทูตต่างประเทศ พระภิกษุเหล่านี้หลังจากผ่านการอบรมตามหลักสูตรจะเดินทางไปปฏิบัติศาสนกิจอยู่ในทวีปเอเชีย , ทวีปยุโรป และโดยเฉพาะในประเทศสหรัฐอเมริกานั้น มีพระภิกษุสงฆ์ผู้เป็นพระธรรมทูตผู้ปฏิบัติ ศาสนกิจเผยแผ่พระพุทธศาสนาอยู่เป็นจำนวนมาก และในแต่ละปีผู้แทนมหาเถรสมาคม ผู้แทนสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ผู้บริหารของมหาวิทยาลัย พร้อมด้วยญาติโยมได้ เดินทางไปเยี่ยม ติดตาม ประชุมปรึกษาหารือ กำหนดแนวทางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นประจำทุกปี^{๔๔}

^{๔๓} มนูญ ไซยสมบูรณ์, วารสาร & นิตยสาร, [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://www.gotoknow.org/blogs/posts/327124> [๒๐ ก.ย. ๒๕๕๕]

^{๔๔} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระธรรมทูตสายต่างประเทศ มจร., [ออนไลน์] แหล่งที่มา : http://www.mcu.ac.th/site/news_in.php?group_id=1&NEWSID=7084 [๒๐ ก.ย. ๒๕๕๕]

๒.๔ กลยุทธ์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา

กลยุทธ์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนามีหลายวิธี จะใช้วิธีใดขึ้นอยู่กับความถนัด และลักษณะของผู้รับ ซึ่งวิธีที่พระภิกษุสงฆ์ใช้ในการเผยแพร่ธรรมะในปัจจุบัน ได้แก่

๒.๔.๑ การเทศนา คือ การถ่ายทอดธรรมอันเป็นคำสั่งสอนทางศาสนา ด้วยการแสดงชี้แจงให้ฟัง เป็นการเผยแพร่ศาสนาแบบหนึ่งที่ใช้กันมาแต่สมัยพุทธกาล การเทศน์ในสมัยพุทธกาล ไม่มีพิธีการแต่อย่างใด เพียงผู้แสดงนั่งอยู่ในสถานที่สมควรและผู้ฟังมีลักษณะตั้งใจฟังก็สามารถแสดงได้ ในขณะที่การเทศนานั้น อาจมีลักษณะลีลาต่างกันไปบ้างตามแต่อุปนิสัยของแต่ละบุคคล สำหรับพระพุทธเจ้าแล้วบางครั้งจะทรงใช้คาถาประพันธ์หรือร้อยแก้วธรรมคา

ในประเทศไทย การเทศน์กลายเป็นส่วนประกอบสำคัญในพิธีกรรมต่าง ๆ ของชาวไทยมาช้านาน เช่น วันขึ้นบ้านใหม่ วันแต่งงาน ไปจนถึงงานศพ และมีข้อปลีกย่อยในการประกอบพิธีกรรมมากมาย เช่น ต้องมีการอาราธนาศีล อาราธนาธรรม การจุดเทียนส่องธรรม เป็นต้น พระสงฆ์ไทยแต่โบราณก็มีการดัดแปลงโดยเพิ่มทำนองให้น่าสนใจเรียกว่า เทศน์แหล่ ปัจจุบันอาจแบ่งการเทศน์ตามจำนวนผู้เทศน์ได้เป็น เทศน์เดี่ยว (เทศน์รูปเดียว) และเทศน์สองธรรมมาสขึ้นไป (เทศน์แบบปฐก-วิสันหา ใช้ผู้เทศน์ ๒ รูปขึ้นไป)

คำว่า เทศน์ หรือการเทศน์แบบพิธีการ ในความรู้สึกส่วนใหญ่ของคนไทยมักจะเข้าใจว่าเป็นพิธีกรรมการสอนที่เป็นทางการ เน้นพิธีการ และมีรูปแบบตายตัวที่ผู้เทศน์ไม่สามารถใช้ลูกเล่นหรือใช้อุปกรณ์ เช่น ภาพ หรือสื่อประสมมาใช้เพื่อประกอบการเทศน์ได้ ทำให้ในปัจจุบันพระสงฆ์ได้มีปรับเปลี่ยนวิธีการเทศน์ด้วยวิธีอื่น ๆ เพื่อให้เข้ากับยุคสมัยที่เปลี่ยนไป เช่น การเทศน์ในพิธีการโดยไม่ใช้สำนวนโบราณ การสอนธรรมะผ่านสื่อต่าง ๆ การแต่งหนังสือ การแต่งเพลงธรรมะ เป็นต้น ซึ่งสามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายมากกว่า เพราะส่วนใหญ่ไม่ได้ใช้ทำนองแบบเทศน์พิธีการ และอาจมีมุกสอดแทรกลงไปทำให้น่าสนใจมากขึ้น

๒.๔.๒ ปาฐกถาธรรม คือ การบรรยายธรรมะให้ผู้อื่นฟัง โดยทั่วไปจะขึ้นพูดและผู้พูดจะต้องมีลีลาในการพูด เพื่อโน้มน้าวจิตใจผู้ฟังเป็นพิเศษ เป็นวิธีการแสดงธรรมแบบใหม่

๒.๔.๓ อภิปรายธรรม คือ การชี้แจงหรือแสดงความคิดเห็นในหลักธรรม ข้อใดข้อหนึ่งให้ผู้อื่นเข้าใจ เป็นการเผยแพร่อีกรูปแบบหนึ่ง

๒.๔.๔ สันทนาธรรม คือ การพูดจาหรือถกกันในหลักธรรม เพื่อนำไปประยุกต์ใช้แก้ไขปัญหาชีวิต โดยยึดหลักทางสายกลาง

๒.๔.๕ การสอนสมถกรรมฐานหรือวิปัสสนากรรมฐาน คือ การสอนให้นั่งสมาธิภาวนาเพื่อให้ใจเป็นสมาธิหรือเข้าใจสภาวะตามความเป็นจริงของสังขารตามหลักไตรลักษณ์ พระบางรูปสอนทั้งพระภิกษุสามเณรและอุบาสกอุบาสิกา มีการบวชชีพรามณ์ บางรูปสอนตามโรงเรียนแนะนำครูและนักเรียนให้ฝึกกรรมฐาน

๒.๔.๖ การใช้สื่อและอุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมะ เช่น การเขียนหนังสือธรรมะ การบันทึกเทปธรรมะ หรือวิดีโอเพื่อจำหน่ายแจกไปในกลุ่มคนที่ไม่มีเวลาศึกษาธรรมะด้วยตนเอง หรือมีการการใช้ภาพยนตร์ สไลด์ วิดีโอ และรูปภาพ มาเป็นอุปกรณ์การสอนธรรมะโดยใช้เครื่องคอมพิวเตอร์ เป็นเครื่องมือในการผลิตสื่อและอุปกรณ์ประกอบการสอนธรรมะ โดยมีญาติโยมให้ความอุปถัมภ์^{๔๕}

๒.๕ ยุทธศาสตร์การเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การดำเนินงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาตั้งแต่ครั้งพุทธกาลเป็นต้นมา ถือเป็นการดำเนินงานอย่างมีแผนงานตามระบบ จึงทำให้พระพุทธศาสนาประดิษฐานมั่นคงมาจนถึงทุกวันนี้ ซึ่งข้อนี้อาจทำให้ดูเหมือนเป็นความสมบูรณ์พร้อมของพระศาสนา จนละเลยที่จะศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับศาสตร์สมัยใหม่ ทำให้ตกอยู่ในความประมาท เพราะไม่อาจสร้างจุดดึงดูดความสนใจให้เกิดขึ้นกับคนรุ่นใหม่ได้ การเรียนรู้เพื่อที่จะนำศาสตร์สมัยใหม่มาปรับประยุกต์ใช้กับหลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จึงเป็นประโยชน์โดยตรงต่อการกำหนดนโยบาย การวางแผนงาน และแผนยุทธศาสตร์ ให้สอดคล้องกับสังคมยุคปัจจุบัน สถาบันการศึกษา องค์กร และหน่วยงานต่าง ๆ จึงมีความตื่นตัวในการดำเนินงานโดยใช้แผนยุทธศาสตร์ให้เป็นกลไกสำคัญ เพื่อให้เกิดการกระตุ้นและเสริมสร้างแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์

ฉะนั้น ก่อนการดำเนินงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา ผู้ปฏิบัติงานควรกำหนดยุทธศาสตร์การเผยแผ่อันประกอบด้วยแผนงาน โครงการ และกิจกรรมการเผยแผ่อย่างเป็นระบบ จากนั้นควรใช้หลักในการวิเคราะห์สถานการณ์ ๔ ด้าน ที่เรียกว่า SWOT ดังนี้^{๔๖}

๑) จุดแข็ง (S = Strength) ได้แก่ เวลาที่จะไปในพื้นที่ใด ต้องหาข้อมูลให้ได้ก่อนว่าพื้นที่นั้นมีอะไรเป็นจุดแข็งที่ทำให้เราน่าจะทำงานได้ก้าวหน้าด้วยดี

^{๔๕}บุญศรี พานจิตต์ และคณะ , "รายงานการวิจัยเรื่อง ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดสวนแก้ว อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี " (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , ๒๕๔๕), หน้า ๒๑-๒๓.

^{๔๖}คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **ธรรมนิเทศ**, หน้า ๖๖-๖๗.

๒) จุดอ่อน (W = Weakness) ได้แก่ ข้อด้อยต่าง ๆ ที่อาจส่งผลกระทบให้การปฏิบัติงานไม่ก้าวหน้า เช่น เรื่องภาษาและการบริหารจัดการ

๓) โอกาส (O = Opportunity) ได้แก่ ข้อเด่นที่เป็นตัวกระตุ้นหรือเป็นสิ่งที่ท้าทายให้เกิดการอยากรู้ อยากเห็น อยากทดลอง อยากพิสูจน์

๔) สิ่งคุกคาม (T = Threat) ได้แก่ ส่วนที่เกี่ยวกับปัจจัยต่าง ๆ ที่อาจส่งผลเสียต่อการปฏิบัติงานในระยะยาว เช่น บุคลากรผู้ถือทัศนคติเพื่อการเผยแพร่อย่างจริงจังมีน้อย และไม่มีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง

หลักการวิเคราะห์สถานการณ์ดังกล่าว สามารถนำไปพิจารณาได้ทั้งสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวออกไปและสิ่งที่อยู่ใกล้ตัว ทั้งนี้เพื่อเตรียมความพร้อมก่อนที่จะลงมือปฏิบัติการจริง

๒.๖ คุณสมบัติของนักเผยแพร่ที่พึงประสงค์ตามแนวทางแห่งพุทธะ

สมาน งามสนธิ^{๔๖} ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้ส่งสารที่พึงประสงค์ตามแนวทางแห่งพุทธะ ซึ่งได้ระบุถึงคุณสมบัติดังกล่าวที่เรียกว่า สัปปริสธรรม ๗ ประการ ได้แก่

๒.๖.๑ มีธัมมัญญตา คือ เป็นผู้รู้ธรรมคือหลักการ หลักความจริง เนื้อหาสาระของเรื่อง สามารถจะสื่อสาร รู้แจ้งแทงตลอดในทฤษฎีและปฏิบัติในศาสตร์และศิลป์ของตน

๒.๖.๒ มีอรรถัญญตา คือ รู้จักเนื้อหาสาระ ความหมาย ความมุ่งหมาย และวัตถุประสงค์ของการสื่อสารที่แน่นอน ชัดเจน

๒.๖.๓ มีอัตตัญญตา คือ รู้จักตนเองรู้ว่าตนคือใคร มีความพร้อมหรือไม่อย่างไร การรู้จักตนเองเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่ง เมื่อเรารู้จักตนเองดีแล้ว จะมีการยอมรับตนเอง แล้วจะเปิดเผยตนเองสามารถสื่อสารภายในตนเองได้อย่างดียิ่ง ผู้ที่สามารถสื่อสารภายในตนเองได้ดีจะเป็นคนที่สามารถรับรู้ วิเคราะห์ สังเคราะห์ และมีวิจารณ์ญาณที่สุขุมรอบคอบ มีเหตุ มีผล ทำให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพยิ่ง

๒.๖.๔ มีมัตตัญญตา คือ รู้จักประมาณ และรู้จักความพอดี การสื่อสารบางอย่างหากมากเกินไปผู้รับสารก็รับไม่ได้ หากน้อยเกินไปก็ไม่เพียงพอแก่ผู้รับ การรู้จักประมาณในการสื่อสาร คือ ไม่ส่งสารซ้ำซากมากเกินไปน้อยเกินไป

๒.๖.๕ มีกาลัญญตา คือ รู้จักกาลเวลา ผู้ส่งสารต้องรู้จักเวลาในการสื่อสารว่าเวลาไหนควรเวลาไหนไม่ควร หากผู้ส่งสารไม่รู้จักรู้เวลาในการสื่อสาร แม้ว่าจะเป็น การสื่อสาร

^{๔๖}สมาน งามสนธิ , ผู้ส่งสารที่พึงประสงค์ตามแนวทางพุทธะ : ครบรอบ ๑๐ ปี สาขาธรรมนิเทศ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, (นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๗), หน้า ๕๓-๕๕.

ภายในตนเอง การสื่อสารระหว่างบุคคล หรือการสื่อสารของมวลชน นอกจากการสื่อสารนั้น จะไม่ประสบความสำเร็จแล้วบางทีอาจมีอุปสรรคต่างๆ ตามมาอีกด้วย การรู้จักเวลาจึงเป็น คุณสมบัติประการหนึ่งของผู้ส่งสารตามแนวทางแห่งพุทธะ

๒.๖.๖ มีปรีชาญาณ คือ รู้จักชุมชน รู้จักสังคม ในทางนิเทศศาสตร์ เรียกว่า กลุ่มผู้รับสาร กลุ่มเป้าหมาย ผู้ส่งสารต้องรู้จักกลุ่มเป้าหมาย การสื่อสารจึงจะประสบความสำเร็จ ยิ่งรู้จักมากเท่าไร การสื่อสารยิ่งจะมีประสิทธิภาพมากขึ้นเท่านั้น พระพุทธเจ้าเผยแผ่พระธรรมของพระองค์ได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น เพราะว่าพระองค์ทรงรอบรู้ผู้รับสารได้อย่างแจ่มแจ้ง แทบตลอด ทรงรู้ไปถึงภูมิหลังหรือกรรมเก่าแต่ชาติก่อนของผู้รับสาร ผู้ส่งสารที่เป็นปุถุชนธรรมดาที่มีความจำเป็นต้องรู้กลุ่มเป้าหมายว่าเป็นใคร ต้องรู้จักเพศ อายุ การศึกษา สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ยิ่งรู้กลุ่มเป้าหมายมาก การสื่อสารก็มีประสิทธิภาพมาก

๒.๖.๗ มีบุคคลปริปัญญา คือ รู้จักความแตกต่างระหว่างบุคคลว่า ผู้รับสารแต่ละคน มีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง มีจิต มีอริยาสัณย มีศักยภาพในการรับสารมากน้อยเพียงใด การที่ผู้ส่งสารรู้ความแตกต่างระหว่างบุคคลได้นั้น ทำให้สามารถแยกแยะผู้รับสารได้

บุคคลผู้ประกอบด้วยสัปปริสธรรมทั้ง ๗ ประการนี้ ถือว่าเป็นผู้ประกอบด้วย สังฆคุณครบทั้ง ๕ ประการ^{๔๘} ได้แก่

- ๑) เป็นผู้ปฏิบัติดี
- ๒) เป็นผู้ปฏิบัติตรง
- ๓) เป็นผู้ปฏิบัติถูกทาง
- ๔) เป็นผู้ปฏิบัติสมควร
- ๕) เป็นผู้สมควรได้รับของที่เขานำมาถวาย
- ๖) เป็นผู้ควรแก่การต้อนรับ
- ๗) เป็นผู้ควรแก่การทักขิณา คือ ควรแก่ของทำบุญ
- ๘) เป็นผู้ควรแก่การอัญชลี คือการกราบไหว้
- ๙) เป็นนาคบุญอันยอดเยี่ยมของโลก หรือเป็นแหล่งปลูกฝังและเผยแผ่ความดี

ที่ยอดเยี่ยมของโลก

^{๔๘} อย.ติก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๒๘๓.

คุณสมบัติของนักเผยแผ่ ซึ่งกำหนดตามแนวทางของหลักสัปปริสธรรม ๗ ประการ ดังกล่าว จัดเป็นคุณสมบัติที่พึงพิจารณากำหนดให้เกิดมีพร้อมในตัวบุคคลผู้ทำหน้าที่เผยแผ่ พระพุทธศาสนา และเมื่อนำหลักการหลาย ๆ ส่วนมารวมกัน ก็สามารถสรุปคุณสมบัติ ของนักเผยแผ่เพิ่มเติมได้อีก ดังนี้^{๔๕}

- ๑) ควรเป็นผู้มีทัศนคติที่ดี มีพรหมวิหาร และสามารถปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นได้ดี
- ๒) ควรเป็นผู้มีส่วนร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่ม ทั้งนี้เพื่อเรียนรู้การทำงานร่วมกัน
- ๓) ควรเป็นนักวิเคราะห์วิสัย สำรวจแนวคิดหรือประชาติ และสามารถ
ดำเนินงานได้อย่างสอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย
- ๔) ควรเป็นผู้มีความสามารถในการจัดกิจกรรมสื่อสารสัมพันธ์ และการดำเนินงาน
ต่าง ๆ ได้ตามแผนงานอย่างเป็นระบบ
- ๕) ควรเป็นผู้มีบทบาทในการให้คำปรึกษาหารือหรือแนะนำ ในกิจกรรมด้านการ
ประชาสัมพันธ์ต่อฝ่ายบริหารองค์กร เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายในการบริหาร

จากการศึกษาหลักและวิธีการเผยแผ่พุทธธรรม ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ ความหมายและ ความสำคัญของการเผยแผ่ , พุทธวิธีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา , หลักการและแนวคิดเกี่ยวกับ การเผยแผ่พุทธธรรม, กลยุทธ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา, ยุทธศาสตร์การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และคุณสมบัติของนักเผยแผ่ที่พึงประสงค์ตามแนวทางแห่งพุทธะ ผู้วิจัยได้นำมากำหนดแนวทาง ในการศึกษาการเผยแผ่พุทธธรรมของพระเทพสิทธิมงคล (เสนอ สิริบุญโต) ซึ่งจะได้นำ โดยละเอียดในบทที่ ๓-๔ ต่อไป

^{๔๕} คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ธรรมนิเทศ, หน้า ๖๘-๖๙.